

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ

CİLT : XVIII

TEMMUZ 2002

SAYI: 53

İSTANBUL'UN İŞGALİ VE İŞGAL DÖNEMİNDEKİ UYGULAMALAR (13 KASIM 1918-16 MART 1920)

Dr. Zekeriya TÜRKMEN*

ÖZET

Tarih boyunca çeşitli medeniyetlere merkez olmuş İstanbul, Türkler tarafından fethedildikten sonra, stratejik konumu dikkate alınarak başkent yapılmış; kısa sürede önemli bir yönetim ve kültür merkezi haline getirilmiştir.

Şark Meselesi'nin çözümlenmesinde düğüm noktası olarak kabul edilen İstanbul şehri, emperyalist devletlerin her zaman ilgisini çeken bir kent olmuştur. 30 Ekim 1918 tarihinde Osmanlı Devleti'nin imzaladığı Mondros Ateşkes Antlaşması, İstanbul'un işgaline uzanan süreci başlatmıştır. Müttefiklerin paylaşamadıkları bu şehri birlikte işgal etme planları, 13 Kasım 1918 tarihinde yürürlüğe konulmuş; İstanbul önlerine gelen İtilaf Devletleri donanması 465 yıllık Osmanlı başkentini askerî bir işgal ve abluka altına almıştır.

13 Kasım 1918'den 16 Mart 1920'ye uzanan süreçte İtilaf Devletleri işgal kuvvetleri İstanbul'da denetimi büyük ölçüde ellerine geçirmişlerdir. Bu zaman zarfında başkentteki uygulamaları ile bu işgalin geçici bir işgal olmadığını, burada kalıcı olduklarını göstermişlerdir. 5 Kasım 1919 tarihine gelindiğinde İtilaf Devletleri'nin İstanbul'daki işgal kuvvetlerinin sayısı 50.000'i geçmiştir. İşgalciler, İstanbul'daki uygulamaları ile sömürü amaçlı olarak buraya geldiklerini de göstermekte idiler.

Uzun bir işgal ve kontrol döneminden sonra İstanbul, Türk ordusunun denetimine geçmiş; başkenti bir oldu bitti ile işgal edenler; Türk bayrağını ve ordusunu selamlayarak şehri terk etmişlerdir.

Anahtar Kelimeler

İstanbul, İstanbul'un işgali, Mondros Ateşkes Antlaşması, Osmanlı Devleti, Kuva-yı millie.

* Genelkurmay ATASE Başkanlığı, Atatürk Araştırma ve Eğitim Merkezi (ATAREM) Genel Sekreteri.

ABSTRACT

Being a central place for various civilizations throughout history, Istanbul became the capital city after its conquest by Turks due to its strategic position and soon it turned out to be cultural and significant administrative center.

The city of Istanbul, which was considered to be a crucial point for the resolution of the "Eastern Question", had always received quite attention from the imperialist states. Mudros Armistice Pact signed by the Ottoman State on October the 30th of 1918 initiated the events that brought the occupation of Istanbul. Being unable to divide the city for each state, Allied Forces' plan to invade Istanbul together was initiated by the Naval Forces of Entente State for blockade and military occupation of the 465-year-old capital city of Ottoman Empire.

During the period from the October 13th of 1918 through the March 16th of 1920, the control of the city was nearly in the hands of Entente States. Their management and applications during this period clearly showed that they were here for the permanent rather than a short period. In November 5, 1919, the number of Entente Powers in Istanbul were more than 50,000. The behavior and governance of the occupants indicated that their presence in Istanbul was for the imperialistic reasons.

After a lengthy occupation and foreign control, the city again was in the control of Turkish Army and those who occupied the capital were forced to leave and salute Turkish flag and Army.

Key Words

Istanbul, The occupation of Istanbul, Mudros Armistice Pact , Ottoman State, Kuva-yi Milliye (national forces)

Giriş

İstanbul, bulunduğu jeopolitik ve stratejik konumu itibari ile tarih boyunca bütün medeniyetlerin ilgi alanına girmiş; uğrunda çetin mücadeleler yapılmış, dünyanın en önemli geçiş noktasında bulunan bir şehirdir.

Tarih boyunca çeşitli medeniyetlere beşiklik etmiş olan İstanbul şehri, 29 Mayıs 1453 tarihinde Türkler tarafından fethedildikten sonra yeni bir çehreye bürünmüştür. Türkler, fetihden sonra İstanbul'da her alanda büyük bir imar faaliyetine girişmişlerdir. Asırlarca "*Constantinapolis*" veya "*Kostantiniyye*" adıyla bilinen şehri, "*Türk İstanbul*" haline getirmişlerdir.¹ İstanbul fetihden sonra, Osmanlı Devleti'nin başkenti yapılmıştır.² Köhne Bizans harabeleri üzerine inşa edilen Türk İstanbul, fethi takiben eden yıllar ve yüzyıllardan sonra, kendini yeniden inşa eden Türk milletinin, ruhundaki inceliklerin her alanda dışa yansımış bir ifadesi gibidir. İstanbul, Türkler tarafından sanatkâr bir ruh ve üslup ile işlenmiş; selefinden bambaşka bir hüviyete bürünmüştür.³ Fetihden sonra İstanbul, mima-

1 İstanbul şehri zaman içerisinde Osmanlı Devleti'nin önemli bir bilim-kültür merkezi olmuştur. Yahya Kemal'e göre İstanbul'da yaşamak adeta bir zevktir. Şairler ve yazarlar bu kenti dünyanın diğer kentleriyle ülkeleriyle kıyas dahi etmezler. Zaman zaman yazılanlara bakılırsa tek bir taşına bir ülkenin dahi feda edilebileceği bir şehir şeklinde tasvir edilmiştir. XVIII. yüzyıl şairlerinden Nedim ise bu şehri şöyle tasvir ediyordu:

**Bu şehir-i Stambul ki, bî-misli ü bâhâdır
Bir sengine yekpâre Acem mülkü fedâdır.
Bir gevher-i yekpâre iki bahr arasında,
Hurşid-i cihân-tâb ile tartılsa sezâdır.**

2 Osmanlı Devleti döneminde İstanbul için çeşitli sıfatlar kullanılmıştır. Dersaadet, Der-i Devlet, Asitane, Asitane-i Saadet gibi yüceltici sıfatlar kullanılmıştır.

3 Ünlü şair ve yazarımız Yahya Kemal Beyatlı bir eserinde bu muhteşem şehri şöyle tasvir eder: "...Bir iklimin manzarası, mimarisi ve halkı arasında halis ve tam bir ahenk varsa, orada, gözlere bir vatan tablosu görünür. Fetihden sonra Türkler o iklimle öyle bütünleşmişler ki, bu coğrafyaya bu milletin mimarisinden ve halkından başka unsurlar yaramaz....Türklük, beşyüz seneden beri İstanbul'u ve Boğaziçi'ni bütün beşeriyetin hayaline böyle nakşetti. Mimarisini bu şehrin her tepesine, her sahiline, her köşesine kurarken güya: Artık bu diyar dünya durdukça Türk kalacaktır, dediği hisseditir." Bk., Aziz İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1989, s. 5.

risi, san'atı, diğer estetik dokusu ve sosyal hayatı ile Türklerin göz bebeği bir kent haline gelmiştir.⁴

Uzun yüzyıllar Türk idaresinde kalan İstanbul, Osmanlı Devleti'nin çöküş sürecinde devletler arasında yapılan gizli antlaşmalarda paylaşılmayan cezbedici coğrafyası ile her zaman ilgileri üzerine çekmiş; diğer bir deyimle cazibe merkezi olmuştur.⁵ XVIII. Yüzyıl sonlarında Mısır seferine çıkan ve oradan da Suriye üzerinden Anadolu'ya ilerleyerek İstanbul'u almayı planlayan Napoleon Bonaparte'm ifadesiyle İstanbul; dünya hakimiyeti için elde bulundurulması gereken bir yerdir ve kurulması düşünülen "dünya imparatorluğu"nun da merkezi konumundadır.⁶

Osmanlı Devletinin XVIII. yüzyıldan itibaren eski gücünden giderek düşmesi, devletin Rumelideki toprakları başta olmak üzere önemli toprak parçasının elden çıkmasına sebep olmuştur. Bu arada Pan-slavizm fikrini Balkanlara yayan Ruslar, Çar Petro'nun vasiyeti doğrultusunda İstanbul'u ele geçirmek ve Bizans'ı yeniden diriltmek hülyalarına kapıldıkları gibi, bu fikirlerini özellikle Rum tebaa üzerinde de giderek yaygınlaştırmaya gayret gösterdiler. 9 Temmuz 1807'de yapılan Tilsit görüşmelerinde, İstanbul'un Rusya'ya bırakılmasını isteyen Çar I. Aleksandr'a, İmparator Napoleon şöyle karşılık vermiştir: "*İstanbul mu, asla! İstanbul, dünya imparatorluğu demektir!*" Öte yandan Çar I. Petro'nun politik mirasını uygulamak isteyen Rus çarlarının vazgeçilmez arzusu İstanbul'u almaktı. Rus

4 İstanbul sadece şairlerin değil önemli yazarların da ilgisini çeken bir şehirdir. İstanbul'da sosyal hayatı anlatması bakımından bilgi için bk., Ahmet Refik, **Onuncu Asr-ı Hicrîde İstanbul Hayatı**, Yay. Hz. Abdullah Uysal, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1987; Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, **Bir Zamanlar İstanbul**, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul Tarihsiz; Edmondo de Amicis, İstanbul, Çev. Beynun Akyavaş, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1986.

5 Özellikle XVIII. yüzyıl sonlarından itibaren İstanbul'un Türklerin elinden alınmasına yönelik planlar sık sık devletler arası antlaşmalarda gündeme getirilmiştir. Bilgi için bk., N. İor-ga, **Osmanlı Tarihi**, (Çev. Bekir Sıtkı Baykal), c.V, Ankara 1948, s. 103 vdd.

6 İsmail Soysal, **Fransız İhtilali ve Türk-Fransız Diploması Münasebetleri (1789-1802)**, Ankara 1964, s. 266.

Çarlığı Yunanistan'daki isyanı bunun için hazırlayıp her bakımdan desteklediği gibi, daha sonraki yıllardaki Osmanlı-Rus savaşları da bir yerde bunun için yapıldı.⁷

Diğer taraftan İstanbul, doğu-batı arasındaki geçiş güzergahı üzerinde bulunmasından dolayı değişik zamanlarda pek çok seyyahın uğradığı ve hayran kaldığı bir şehir hüviyetindedir. 1843 yılında İstanbul'a gelen ünlü Fransız yazarı Gerard de Nerval'in ifadesiyle bu muhteşem şehir, "*muhakkak dünyanın en güzel yeri*" idi.⁸ Nerval, "*Muhteşem İstanbul*" adıyla dilimize çevirisi yapılan eserinde, bu şehirde çeşitli milliyet ve etnik gruplardan pek çok insanın huzur içerisinde yaşadığını belirttiikten sonra, "*İstanbul'da Türklerin gösterdiği evrensel müsamahanın yüceliğini anladım*" der.⁹

XIX. ve XX. yüzyıllarda Büyük devletlerin (İngiltere-Fransa-Almanya-Rusya-İtalya) yaptığı gizli antlaşmalarda İstanbul, gündemdeki yerini hep korumuş, emperyalistlerin ilgi odağı olmaktan kurtulamamış ve mutlaka paylaşılmak, elde tutulmak istenen bir şehir olmuştur. İstanbul ile en çok Çarlık Rusyası ilgilenmiştir. İngiliz ve Fransızlar ise, Önasya'daki sömürgelerini kontrol altında tutabilmek için İstanbul'u ellerine geçirmek amacıyla, siyasî zeminlerde devamlı olarak mücadelelerini sürdürmüşlerdir. XIX. Yüzyıldan itibaren Türklerle Ruslar arasında yapılan savaşların hemen hemen tamamında Türklerin yenilmesi Ruslara İstanbul kapılarını açmış fakat bu kritik durum diğer devletlerin müdahalelerine sebep olmuştur. İngiliz devlet adamlarından Lord J. Russel'a göre, "*eğer Rusya Tuna üzerinde durdurulamazsa, -İstanbul ve Anadolu'yu ele geçirecek ve güünün birinde İndus kıyılarında durdurmak zorunda kalınacak*" yayılmacı bir devlet idi.¹⁰

7 Gerard de Nerval, *Muhteşem İstanbul*, Çev. Refik Özdek, İstanbul 1974, s. 21.

8 Gerard de Nerval, *Aynı eser*, s. 9.

9 Gerard de Nerval, *Aynı eser*, s. 181.

10 Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi: Nizam-ı Cedit ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)*, Ankara 1961, c. V, s. 221.

A. Dünya Savaşı Yıllarından Mondros Mütarekesi'ne Uzanan Süreçte İstanbul İçin Yapılan Plânlar

"Doğu Sorunu" veya diğer bir ifade ile "Şark Meselesi" olarak adlandırılan ve Türkleri önce Balkanlardan, daha sonra da Anadolu'dan çıkarmayı hedefleyen politika, XX. yüzyılın başlarından itibaren çok yönlü olarak uygulamaya konulmuştur.¹¹ XX.Yüzyıl başlarındaki görüntüsü ile, emperyalist devletlerin "Hasta Adam" olarak vasıflandırdıkları Osmanlı Devleti'nin sahip olduğu topraklar, ele geçirilmesi gereken hedefler arasında bulunuyordu.¹² Bu hedefi ele geçirmek ve Ortadoğu'daki hammadde kaynaklarına sahip olmak amacıyla pek çok gizli ve açık görüşmelerde bulunan ve antlaşmalar yapan Avrupa'nın emperyalist devletleri, İstanbul şehrinin paylaşılması konusunda bir türlü fikir birliğine varamamışlardır.

Mart-Nisan 1915 tarihinde Londra'da toplanan konferansta, İngiltere ve Fransa ortak bir karara vararak İstanbul ve Boğazlar bölgesinin Rus egemenliğine geçmesini onaylamışlar¹³; bu durum, 23 Ekim 1916 tarihli Sykes-Picot Antlaşmasında da aynı şekilde kabul görmüştür.¹⁴ Böylece Avrupa'nın büyük devletleri İstanbul ve Boğazlar bölgesini Osmanlı Devleti'nin haberi dahi olmadan aralarında yaptıkları gizli antlaşmalarla Rusya'nın egemenliğine vermiş oldular. Nitekim, 1917 yılında Rusya'da ger-

11 Edouard Driault, Şark Mes'eleleri, Çev. Mehmet Nazif, İstanbul 1328, s. 17-19; ayrıca bk., Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih (1789-1994)**, İstanbul 1995, s. 48 vdd.

12 Rus Çarı I. Nikola, 9 Ocak 1853 tarihinde St. Petersburg'da verdiği bir baloda İngiliz elçisi Sir George Hamilton Seymour'la yaptığı görüşmede Osmanlı Devleti'ni "hasta adam" olarak vasıflandırmış ve Osmanlı Devleti'nin mirasını İngiltere ile paylaşmayı teklif etmiştir. İngiltere hükûmeti şimdilik kaydı ile Rusya'nın önerilerini kabul etmemiştir. Bk., Edouard Driault, **Aynı eser** s. 231; Ahmet Şükrü Esmer, **Siyasi Tarih**, İstanbul 1944, s. 184; ayrıca bk., Akdes Nimet Kurat, **Türkiye ve Rusya**, Ankara 1970, s. 69-71.

13 Cemal Tükin, **Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Boğazlar Meselesi**, İstanbul 1947, s. 364-365; Akdes Nimet Kurat, **Aynı eser**, s. 305. Ayrıca bk., Ömer Kürkçüoğlu, **Türk-İngiliz İlişkileri (1919-1926)**, Ankara 1978, s. 40-41. Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılabı Tarihi**, c. III/2, Ankara 1991, s. 103-123.

14 Ömer Kürkçüoğlu, **Aynı eser**, s. 42. Ayrıca bk., Yusuf Hikmet Bayur, **Aynı eser**, c. III/2, s. 124-127.

çekleşen Bolşevik Devrimi, uluslar arası dengelerin tamamen değişmesine sebep olduğu gibi, bolşeviklerin emperyalist devletlere cephe almasına neden olmuştur. Bunun sonucunda, Çarlık Rusyası tarafından, İngiltere ve Fransa ile 1915-1917 tarihleri arasında Osmanlı Devletini bölmeye yönelik olarak yapılmış olan gizli antlaşmalar ifşa edilmiştir. Uluslar arası siyasî ilişkilerin bu derece hızlı değiştiği bir zamanda müttefikler de İstanbul'u Rusya'ya vermekten vaz geçmişlerdir. İstanbul bundan böyle İngilizler'in, Fransızlar'ın ve -deyim yerinde ise bunların çömezi konumunda bulunan- Yunanlılar'ın ele geçirmek istedikleri bir merkez haline gelmiştir. Osmanlı Devleti bütün bu politik gelişmelerden dış temsilcilikler vasıtasıyla haber aldığından bir takım tedbirler almayı gerekli görmüştür. Osmanlı ülkesi askerî ve mülkî bakımdan bir taksimata tabi tutularak yapılan düzenlemede İstanbul askerî mıntika içerisinde yer almış öncelikle savunulması gerekli stratejik noktalardan biri olarak tespit edilmiştir.¹⁵ Nitekim İtilâf Devletleri, İstanbul'un paylaşılması konusunda bir türlü fikir birliğine varamayınca burasını beraber yönetme, ortak bir şekilde kontrol altında tutma fikrinde birleşmişlerdir.

I. Dünya Savaşı yıllarında, Osmanlı başkenti İstanbul, düşmanın askerî hedeflerinden biri olmuştur. Daha harbin başlangıcında, Türkleri barışa zorlamak isteyen müttefikler, onları başkentlerinde vurmak istemişler; bu amaçla 1915 yılında Çanakkale Boğazını zorlamışlar, Türkleri kalbinden vurarak başkentlerinde tutsak etmek istemişlerdi. Fakat Çanakkale'de Türk askerinin sergilediği kahramanlık ve metanet, boğazın aşılmasını imkansız bir duruma getirdiği gibi, müttefiklerin İstanbul'u kolayca ele geçirme planlarını da suya düşürmüştü. İtilâf Devletleri daha sonra diğer cephelerden Osmanlı Devletine saldırıya geçmiştir. Türkler dört yıl boyunca pek çok cephede emperyalistlere karşı büyük bir gayretle, yokluk ve sıkıntılara rağmen mücadelelerini sürdürmüşlerdir. Savaşın son yı-

¹⁵ Enver Paşa imzasıyla Osmanlı ülkesinin mülki ve askeri mıntıkaya bölünmesi hakkında yapılan bu taksimat hakkında bilgi için bk., **Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dosya Usulü İrade Tasnifi (DUİT)**, Dosya (Ds): 54-1 (1-10), Fihrist (F): 7, 29 Ağustos 1334.

İna (Eylül-Ekim 1918) gelindiğinde pek çok cephede çözümler görüldü; Türk orduları uzun ve yıpratıcı muharebelerde giderek güçten düştüler ve Anadolu'ya doğru çekilmeye başladılar.¹⁶

1. İtilâf Devletlerinin 1918 Yılında İstanbul'a Yönelik Hava Saldırıları

Türk ordularının Suriye cephesinden sür'atle geri çekildiği sırada İngilizler, Türkleri başkentlerinden vurmak, psikolojik bir baskı uygulamak amacıyla İstanbul'a yönelik hava taarruzunda bulunmaya karar verdiler. İtilaf Devletlerinin İstanbul'a yönelik ilk hava saldırısı 1918 yılı Temmuz ayında vuku bulmuştur. Nitekim, 23 Temmuz 1918 Salı günü, öğleden sonra İstanbul ufuklarında ilk defa olarak, 6 uçaktan oluşan düşman filosu görülmüştür.¹⁷ Altı uçaktan oluşan düşman filosu, bomba atmaya fırsat bırakılmadan kaçırılmıştır.¹⁸ İkinci hava saldırısı ise dört gün sonra 27/28 Temmuz 1918 gecesi gerçekleştirilmiştir. İstanbul'a yönelik olarak gerçekleştirilen bu ikinci hava saldırısında düşman uçakları bir iki bomba atmışsa da hedefe isabet ettirmeden geri çekilmek zorunda kalmışlardır.¹⁹ 21 Ağustos 1918 tarihinde gece yarısına doğru, iki ayrı filo halinde hücum eden düşman uçaklarının Harbiye Nezaretini hedef alarak attıkları bombalar, çarşı civarına düşerek sekiz kişinin yaralanmasına ve bazı dükkanların maddî hasara uğramasına sebep olmuştur. Bu saldırıdan birkaç gün sonra, 25/26 Ağustos 1918 gece yarısında düşman uçakları yeni bir taarruz gerçekleştirmişler; bu saldırıda şehrin kenar semtlerine bir kaç bomba atılmışlar fakat önemli bir zarar olmamıştır. Bunu takip eden dönemde daha şiddetli hava taarruzu, 27 Ağustos gece yarısına doğru başlamış ve atılan bombalardan bir çocuk şehit olurken, 11 kişi de yaralanmış-

16 Osmanlı orduları Birinci Dünya Savaşında pek çok cephede mücadele verdi. Ordunun bu dönemdeki durumu hakkında bilgi için bk., Zekeriya Türkmen, *Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması (1918-1920)*, Ankara 2001, s. 18-24.

17 Mithat Sertoğlu, "İstanbul", *İslam Ansiklopedisi (IA)*, c. V/2, s. 1214/42.

18 İsmail Hami Danişment, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c. IV, İstanbul 1972, s. 447.

19 İsmail Hami Danişment, *Aynı eser*, s. 447.

tır.²⁰ O gece bir düşman uçağı düşürülmüş, pilotu yaralı olduğu halde ele geçirilmiştir. Düşman bu son hava taarruzu esnasında halka hitaben beyannameler de atmıştır.²¹ Atılan beyannamelerde Türk ordularının yenildiği ifade edildikten sonra, Türklerin teslim olmaları gerektiği dile getiriliyor ve böylece halk üzerinde bir panik ortamının doğmasına psikolojik bir baskı uygulamaya çalışılıyordu.

Öte yandan, İstanbul, 18 Ekim 1918 tarihinde biri öğleden evvel, öbürü öğleden sonra olmak üzere, beş düşman uçağından oluşan bir filo tarafından yapılan iki hava taarruzuna uğramıştır. Atılan bombalardan 50 kişi ölmüş, 200 kadar kişi de yaralanmıştır. Uçaklardan atılan beyannamelerde Bulgaristan'ın mütareke yaptığı hatırlatılarak, Osmanlı Devleti'nin de artık barış istemesinin zamanının geldiği bildirilmiştir. Bu taarruza karşı havalandan bir Türk uçağının kahramanca mücadelesini ve bir düşman uçağının düşüşünü İstanbul halkı heyecanla seyretmiş, bu olay İstanbul basınında genişçe yer ederek, halkın moralini yükselten bir hadise olmuştur.²² İtilaf devletleri tarafından gerçekleştirilen bu hava taarruzlarının asıl amacı, Osmanlı Devletini bir an evvel barış masasına oturtmaya zorlamak idi. Nitekim, bu olaylar sırasında önde gelen sivil ve asker devlet ricali de barıştan yana olduklarını açıklamaya başladılar. Basın da bu kamuoyunu bu yönde açıklamalarda bulunarak barışın bir an önce imzalanması yönündeki isteklerine tercüman olmakta idi. Uzun harp yıllarının verdiği sıkıntı ve elem herkesi bezdirmişti. Bu yüzden ateşkes antlaşmasının kaçınılmaz olarak imzalanması gerekiyordu.

2. Mondros Mütarekesi'nin İmzalanması, İtilâf Devletlerinin İstanbul'a Yönelik Plânları

Ortadoğu barışının sağlanması diğer bir ifade ile Osmanlı Devleti'nin bulunduğu coğrafyanın geleceği hakkında büyük devletler 1918 yılı başından itibaren görüşmelerde bulunmaya başlamışlar, politikalarını bu doğrultuda yönlendirmeye çalışmışlardır.

20 İsmail Hami Danişment, *Aynı eser*, s. 447.

21 Mithat Sertoğlu, *Aynı makale*, s. 1214/42.

22 Mithat Sertoğlu, *Aynı makale*, s. 1214/42.

İngiliz başbakanı Lloyd George ise, 5 Ocak 1918 tarihli konuşmasında Osmanlı Devleti hakkında şu açıklamalarda bulunmuştur: "*Biz Türkiye'yi ne başkentinden, ne de ırk bakımından Türk olan Anadolu'nun ve Trakya'nın zengin ve önemli topraklarından mahrum etmek için döğüşüyoruz. Biz Osmanlı İmparatorluğunun başkenti İstanbul ile birlikte Türk ırkının anayurdunda kalmasına muhalif değiliz. Fakat Karadeniz ile Akdeniz arasındaki geçit milletler arası bir idare altında ve tarafsız olmalıdır...*"²³

Bu açıklamalarla İngiliz yöneticileri barış konusunda ABD başkanından daha önce davranmışlar, fakat kendi aralarında çelişkiye düşmekten de kurtulamamışlardır. Belki de gelecekteki uygulamalarda kendilerine hareket serbestliği sağlasın diye bu çelişkiyi bile bile yaratmışlardı. Wilson'un bu 14 ilkesi, o zamanın güçlü bir devleti olan ABD'nin kendisini uluslararası barışa adanmış bir başkanının görüşlerini yansıttığı için geniş yankı uyandırmıştır. Türkleri ilgilendiren 12 nci madde²⁴, Osmanlı ülkesinde kamuoyunu harekete geçirmiş hatta bu ilkelerin savunucusu havariler ortaya çıkmış ve Wilson Prensipleri Cemiyeti diye bir de cemiyet kurulmuştur.²⁵ İtilaf Devletlerinin İstanbul hakkındaki hükmü, kısaca Türklerin elinde kalsa bile, burada uluslararası bir denetim kurulması yönünde idi.²⁶

23 Tefvik Bıyıkdoğan-Tevfik Ercan, **Türk İstiklal Harbi Mondros Mütarekesi ve Tatabikatu I**, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yay., Ankara 1992, s. 21.

24 ABD Başkanı Wilson'un 8 Ocak 1918 tarihinde ortaya koyduğu 14 maddelik prensiplerden 12 nci madde Osmanlı Devleti'ni ve dolayısıyla Türkleri ilgilendiriyordu. 12 nci maddede şöyle deniyordu: "**Bugünkü Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk olan kısımlarına itirazsız bir hakimiyet sağlanmalıdır. Fakat bu gün Türk boyunduruğu altında bulunan diğer milletlerin de mutlak güvenlik içinde varlıklarının ve zahmetsizce gelişmelerinin kefalet altına alınması lazımdır. Çanakkale boğazı milletler arası garanti altında bütün milletlerin ticaret gemilerinin serbestçe geçmelerine açık olmalıdır.**" Bk., Fahir Armaoğlu, **Siyasi Tarih (1789-1960)**, Ankara 1975, s. 452-464. Ayrıca bk., Fethi Tevetoğlu, **Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar**, Ankara 1988, s. 151-153.

25 Wilson Prensipleri Cemiyeti nizamnamesi hakkında bilgi için bk., Tanık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler**, Ankara 1952, s. 446-447. Wilson Prensipleri Cemiyeti ve çalışmaları hakkında bilgi için bk., Fethi Tevetoğlu, **Aynı eser**, s. 147-194.

26 Hatta İngiliz belgelerinde Türklerin Avrupa'dan atılmaları, İstanbul'un tamamen Türklere alınması gibi ifadeler kullanılmıştır. Bk., **The British On The Origin of The War, 1896-1940; İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye** adlı eserden naklen, Bıyıkdoğan-Ercan, Aynı eser, s. 22.

1918 yılı Eylül ayına gelindiğinde Türk Ordularının Kafkas cephesi hariç olmak üzere²⁷ diğer cephelerde yenilmeleri mütarekenin imzalanmasını gündeme getirmişti. Dönemin Sadrazamı ve Harbiye Nazırı Mareşal Ahmet İzzet Paşa'nın ifadelerine göre, mütarekenin imzalanması kaçınılmaz bir hal almıştı.²⁸

Osmanlı Devleti, ateşkes antlaşmasını imzalayarak savaş haline son vermek isteyince, müttefiklerin de uygun buldukları Mondros'ta görüşmelere başlanmıştı. Ahmet İzzet Paşa hükûmeti, Bahriye Nazırı Rauf (Orbay) Bey'in başkanlığında bir heyeti bu amaçla görevlendirdi.²⁹ Türk delegasyonun başında bulunan Rauf Bey'e, verilen talimatnamede, özetle padişahın egemenlik haklarının muhafazası, Boğazların ve başkentin Türkler elinde kalması, yalnız boğazlardan Yunan savaş gemileri hariç diğer ülkelerin ticaret gemilerine geçiş ruhsatının verilmesi, ordunun terhis-i vb. gibi konularda yetki verilmişti.³⁰ Rauf (Orbay) Beyin hatıralarına bakıldığında, İngilizlerin görüşmelerde Türk tarafına oldukça katı davranışlarda buldukları anlaşılmaktadır.³¹ Görüşmeler esnasında Rauf Bey, kendisine hükûmet tarafından verilen talimatname ile bağdaşmayan pek

27 Nuri Paşa komutasındaki Kafkas İslam Ordusu 1918 Temmuz ayında başlattığı harekati başarılı bir şekilde tamamlayarak Eylül ayı sonlarına doğru Bakü'ye girmiştir. Bu konuda bilgi için bk., Nasır Yüceer, **Birinci Dünya Savaşında Osmanlı Ordusunun Azerbaycan ve Dağıstan Harekati**, Ankara 1996.

28 Ahmet İzzet Paşa, **Feryadım**, c.II, (Yay. Hz., Süheyl İzzet Furgaç-Yüksel Kanar), İstanbul 1993, s. 27-28; ayrıca bk., Metin Ayışığı, **Mareşal Ahmet İzzet Paşa (Askeri ve Siyasî Hayatı)**, Ankara 1997, s. 161.

29 Osmanlı hükûmeti tarafından mütarekeyi imzalamak üzere görevlendirilen heyette Bahriye Nazırı Deniz Kurmay Albay Hüseyin Rauf (Orbay) Bey, Hariciye Müsteşarı Reşat Hikmet Bey, Deniz Kurmay Yarbay Sadullah Bey, katip olarak da Ali Fuat (Türkgeldi) Bey bulunuyordu. Rauf Orbay hatıralarında mütarekenin imzalanması esnasında meydana gelen gelişmeleri uzun uzadıya anlatır. Bk., Rauf Orbay, **Cehennem Değirmeni-Siyasî Hatıralarım**, (Yay., Hz. Emre Yayinevi), İstanbul 1993, s. 68-157. Mütarekenin imzalanması hususunda yabancı bir gözle yapılan yorumlar için bk., David Fromkin, **Barışa Son Veren Barış, Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı 1914-1918**, (Çev. Mehmet Harmancı), İstanbul 1994, s. 361-378.

30 Ahmet İzzet Paşa hükûmeti tarafından Rauf Bey Başkanlığındaki heyete 8 maddelik bir talimatname verilmiştir. Bilgi için bk., Bıyıklıoğlu-Ercan, **Aynı eser**, s. 33-35; ayrıca bk., Metin Ayışığı, **Aynı eser**, s. 167-168.

31 Rauf Orbay, **Aynı eser**, s. 130 vdd.

çok teklifin İngilizler tarafından önüne konulduğunu ifade ederek, kanatlarını hükûmet merkezine zaman zaman iletmek gereğini hissettiğini belirtir.³² Orbay'ın ifadelerine göre, Mütareke şartları gayet ağır ve durum son derecede elem vericidir.³³ İngiliz Amirali Galthorpe tartışmaların uzamasını istememektedir. Türk heyetinin açıklamaları üzerine ufak değişiklikler yapılmakta ise de kararların ruhu değiştirilememektedir. Yine Orbay'ın ifadelerine göre Türk heyetince şayet bu şartları kabul edilmeyecek olursa, görüşmelerin sona ermesi muhakkaktır.³⁴

Önerilen şartları ağır bulan Orbay, kesin kararı hükûmete bırakmakla birlikte, çıkar yolun, görüşmeler sırasında kendisine güven veren ve biraz samimiyet gösteren İngilizleri fazla gücendirmeden metni imzalamak olduğunu belirtir.³⁵ Hükûmet kanadından gönderilen talimatlarda ise, özellikle İstanbul'un işgal edilmemesine, Boğazları işgal edecek kuvvetler arasında Yunan ve İtalyan askerlerinin yer almamasına dikkat edilmesi gerektiği hatırlatılıyordu.³⁶ Hükûmet, İstanbul'un askerî işgale uğraması hususu üzerinde hassasiyetle duruyordu.³⁷ Uzun tartışmalardan sonra Mondros Ateşkes Antlaşması 30 Ekim 1918 günü saat 20.03'de imza edilmiş; 31 Ekim 1918 günü öğleden sonra yürürlüğe girmesi kararlaştırılmıştır.³⁸ 25 maddeden oluşan mütarekename metni imzalandıktan sonra³⁹, Rauf Bey, Galthorpe'nin özel mektubunu alarak İstanbul'a dönmüştür.⁴⁰ Orbay, imzalanan mütarekenin övünülecek bir ateşkes olduğunu

32 Bıyıklıoğlu-Ercan, *Aynı eser*, s. 38.

33 Rauf Orbay, *Aynı eser*, s. 125.

34 Rauf Orbay, *Aynı eser*, s. 130-131.

35 Rauf Orbay, *Aynı eser*, s. 146-147.

36 Bıyıklıoğlu-Ercan, *Aynı eser*, s. 38-39; ayrıca bk., Rauf Orbay, *Aynı eser*, s. 129.

37 Bıyıklıoğlu-Ercan, *Aynı eser*, s. 39.

38 Bıyıklıoğlu-Ercan, *Aynı eser*, s. 41. Mütareke maddeleri için de bk., *Aynı eser*, s. 42-49.

39 Mütareke metni hakkında bilgi için bk., **Gnkur. (Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı) ATASE Arşivi**: 1/3, Kls: 6, Ds: 25, F: 3,4,4/5; ayrıca bk., Kls: 51, Ds: 198, F: 1.

40 Galthorpe'un, Rauf Bey'e verdiği özel mektuba göre, Çanakkale ve İstanbul boğazlarının yalnız İngiliz ve Fransız askerlerince işgal edileceği, İstanbul ve İzmir'e Yunan askeri gönderilmeyeceği, Osmanlı hükûmeti asayişini sağladığı müddetçe İstanbul'un işgal edilmeyeceği belirtilerek mektubun padişah ve sadrazamdan başka kimseye gösterilmemesi isteniyordu. Bk., Bıyıklıoğlu-Ercan, *Aynı eser*, s. 49-50.

yaptığı açıklamalarda basına bildirmiştir. Orbay'ın basına yaptığı açıklamalarda şu cümleler dikkat çekici idi: "...*Bu mütareke ile devletimizin istiklali, saltanatın hukuku tamamıyla kurtarılmıştır... İngilizlerin Osmanlıları yaşatma fikrinde olduklarına inanıyorum. İstanbul'a tek bir düşman askeri çıkmayacak, Adana işgal edilmeyecektir.*"⁴¹

Mütarekeyi takip eden dönemde İttihat ve Terakki Cemiyetinin lider kadrosunun İstanbul'dan ayrılmaları Ahmet İzzet Paşa kabinesi hakkında çeşitli söylentilerin çıkmasına sebep olmuştur. Zaten mütarekenin imzalanmasından kısa bir süre önce kurulan Ahmet İzzet Paşa kabinesi uzun ömürlü olmadı⁴² ve 8 Kasım 1918 tarihinde istifa etti.⁴³ Yeni hükümeti kurmakla görevlendirilen Ahmet Tevfik Paşa kabinesi de son derece sınırlı bir dönemde işbaşına geldi.⁴⁴

Osmanlı yönetiminin silahların bırakma antlaşması maddelerini olumlu olarak yorumlamasından doğan ılımlı havayı dağıtmak isteyen İngilizler, hemen harekete geçmişlerdi. İngiliz Dışişleri bakanı A. J. Balfour, İstanbul'da görülen iyimser demeçler nedeniyle 9 Kasım 1918 tarihinde Galthorpe'ya gönderdiği telgrafta, Türklerin mütarekeyi kendi lehlerine olduğu iddialarına fırsat verilmemesi gerektiği hatırlatılarak, "*İstanbul'un işgal edilmeyeceğine dair her hangi bir yazıyla Türk hükümetine güvence verilmemesini*"⁴⁵ istemekte idi.

Mütarekenamenin imzalanmasından kısa bir süre sonra, İtilâf Devletleri 7. maddeye⁴⁶ dayanarak, güvenliklerini tehdit edecek durumların

41 Bıyıkhoğlu-Ercan, *Aynı eser*, s. 50.

42 Ahmet İzzet Paşa 25 gün iktidarda kalmıştı. Bilgi için bk., Ahmet İzzet Paşa, *Feryadım*, c. II, s. 35.

43 *İkdam* nr: 7811, 10 Kasım 1918; *Vakit* nr: 377, 10 Kasım 1918; *Takvim-i Vekayi(TV)* nr: 3392, 12 Teşrin-i sani (Kasım) 1918.

44 *TV* nr: 3392, 12 Teşrin-i sani 1918.

45 Bıyıkhoğlu-Ercan, *Aynı eser*, s. 51.

46 Mondros mütarekenamesinin 7. maddesinde şöyle deniyordu: "*Müttefikler emniyetlerini tehdit edecek bir vaziyet zuhurunda herhangi stratejik noktaları işgal hakkını haiz olacaklardır.*" Bk., Bıyıkhoğlu-Ercan, *Aynı eser*, s. 47.

ortaya çıktığını ileri sürerek Osmanlı Devletinin kimi bölgelerini işgal etmeye başladılar. İtilaf Devletleri donanması, 7 Kasım 1918 tarihinde yardımcı gemileriyle beraber mayınları temizlemek bahanesiyle Çanakkale Boğazından içeri girdi,⁴⁷ 11 Kasım tarihinde diğer harp gemileri bunları takip etti. 12 Kasım'da ise, Yunanlıların meşhur Avreroz zırhlı kruvazörü Çanakkale Boğazından Marmara'ya giriş yaptı. 13 Kasım 1918 günü, İtilaf Devletlerinin 61 parça harp gemisinden müteşekkil bir donanması⁴⁸, mütareke şartlarının kendilerine verdiği yetkiye dayanarak, İstanbul önlerine gelip demir atmışlardır. Bu donanmada 15 muharebe gemisi, 11 kruvazör, 29 muhrip ve 6 denizaltı gemisi bulunuyordu.⁴⁹ 13 Kasım günü Boğazdan 11 harp gemisi ile Yunanlıların bir zırhlısı daha giriş yapmış ve toplam gemi sayısı 73'e çıkmıştır. İtilaf Filo komutanlığı ile İstanbul Boğazı komutanlığı arasında yapılan bir antlaşma ile 15 Kasım günü İtilaf Devletleri askerlerince Boğazdaki müstahkem mevkiin İtilaf Devletlerine teslim edilmesi yönünde bir protokol yapılmıştır.⁵⁰ Buna göre İtilaf donanması öncelikle karaya asker çıkartarak, müstahkem mevkiileri işgal edecek, daha sonra şehre girecekti. şehrin çeşitli yerlerini işgale başladı. Böylece İstanbul için, "İşgal Devri" diye anılan acı ve bir o kadar da felaketli bir devir başlamış oldu. 14 Gün sonra da, İngiliz kumandanı General Sir Henry Maitland Milne İstanbul'a gelmiş⁵¹ ve Beyoğlundaki İngiliz Kız Lisesine karargahını kurmuştur. Bu arada 15 Kasım tarihine kadar İstanbul önlerinde demirleyen İtilaf harp gemisi sayısı 167'e yükselmiştir. Buna göre, İngiltere 67, Fransa 22, İtalya 10, Yunanistan'da bir harp ge-

47 Bilgi için Bk., Bıyıkhoğlu-Ercan, *Aynı eser*, s. 169.

48 13 Kasım 1918 günü İstanbul boğazının Marmara Denizi ağzına demirleyen İtilaf donanmasındaki gemi sayısı farklı şekilde verilmektedir. Genelkurmay Başkanlığı yayını olan **Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı** adlı eserde bu sayı 61 olarak verilmişken, Murat Sertoğlu bu sayıyı 55 parça gemi olarak ifade etmektedir. Krş. Murat Sertoğlu, *Aynı makale*, s. 1214/43.

49 Bıyıkhoğlu-Ercan, *Aynı eser*, s. 170. O dönemde verilen bilgilere göre İtilaf donanmasında 22 İngiliz, 18 Fransız, 17 İtalyan ve 4 Yunan gemisi mevcut bulunmaktadır.

50 **Gnkur. ATASE Arşivi**: 1/4, Kıs: 51, Ds. H-1, F: 28-30; ayrıca bk., Bıyıkhoğlu-Ercan, *Aynı eser*, s. 172-173.

51 Mithat Sertoğlu, *Aynı makale*, s. 1214/43.

misıyla temsil ediliyordu. Diğer gemiler ise yine bu devletlere ait yardımcı sınıf gemilerdi.⁵²

Mütarekenameye aykırı olarak İstanbul'un 13 Kasım tarihinde İtilâf Devletleri tarafından askerî bakımdan kontrol altına alınması, antlaşmayı imzalayan hey'et başta olmak üzere, asker-sivil tüm yönetim ve sivil halk kesimi ile mebusan meclisi tarafından hayretle karşılanmıştı. Yıldırım Ordular Grup Komutanlığının lağvedilmesinden sonra⁵³ İstanbul'a hareket eden Mirliya Mustafa Kemal Paşa da İtilaf donanmasının İstanbul önlerine demirlediği sırada şehre gelmişti.⁵⁴ Mustafa Kemal Paşa, Nutuk adlı eserinde uzun süren savaşlar nedeniyle milletin yorgun ve fakir bir halde olduğunu, idarecilerin de kendi çıkarlarını düşündüğü belirtir.⁵⁵ O, İstanbul'da yaklaşık 5,5 ay kadar kaldı ve yakın arkadaşlarıyla görüş alışverişinde bulunarak ülkenin kurtuluşuna yönelik faaliyetlerde bulundu.⁵⁶ İtilâf Filosu İstanbul önlerinde demirledikten bir müddet sonra, Boğaz'da bulunan istihkâmların boşaltılması gündeme geldi ve istihkâmlarda bulunan silah ve her türlü malzeme galiplerin kontrol memurlarına teslim edildi.

1918 yılı Kasım ayından itibaren İstanbul'un işgaline yönelik plânlar İtilâf Devletleri tarafından harekete geçirilmiştir. Nitekim, bu maksadı gerçekleştirmek amacıyla, 13 Kasım tarihinde İtilaf filosundan 2616 İngiliz, 540 Fransız ve 470 İtalyan askeri olmak üzere toplam, 3.626 asker ka-

52 Bıyıklıoğlu-Ercan, *Aynı eser*, s. 180.

53 Mustafa Kemal Paşa'nın Yıldırım Ordular Grup Komutanlığındaki faaliyetleri hakkında bilgi için bk., Zekeriya Türkmen, "Mustafa Kemal Paşa ve Yıldırım Ordular Grup Komutanlığı", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sy: 46, Ankara, Mart 2000, s. 37-87.

54 Mustafa Kemal Paşa 13 Kasım sabahı Haydarpaşa istasyonuna vardıktan sonra Karaköy tarafına geçerken tarihe geçen meşhur "Geldikleri gibi giderler!" sözünü söylediği bilinmektedir. Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'a geldikten sonra ülkenin düşman istilasından kurtarılması yönünde teşebbüslerde bulunmuş; yakın arkadaşları ile sık sık bir araya gelmiş, nihayet ordu müfettişi olarak Samsun'a çıkarak Milli Mücadele hareketini başlatmıştır. Bu konuda bilgi için bk., Zekeriya Türkmen, *Yeni Devletin Şafağında Mustafa Kemal (Ekim 1918-Ocak 1920)*, Ankara 2002.

55 M. Kemal Atatürk, *Nutuk*, c. I, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1987, s. 1.

56 Zekeriya Türkmen, *Aynı eser*, s. 57-70.

raya çıkarılmıştır.⁵⁷ Bu kuvvetin çoğunluğunu İngiliz askerleri teşkil ediyordu. Bunlardan 2000 kişi Beyoğlu bölgesindeki kışlalarla, yabancı okul ve hastahane gibi müesseselere, bazı otel ve hususi binalara yerleştiler. Geri kalan İngiliz askeri ise, Boğaz ve Rumeli yakasında, Rumelikavağı, Yenimahalle ve Büyükdere'den Bebek'e kadar uzanan sahadaki karakollara yerleştirildiler. İlk işgal günleri İstanbul'da çeşitli resmî ve gayr-ı resmî binalara yerleştirilen İtilaf kuvvetlerinin durumu şu şekilde tespit edilmiştir: Taksim kışlasına 237 İngiliz süvarisi, Cadde-i Kebir'deki Ayarlı Apartmanına 120 İngiliz piyadesi, Bursa sokaktaki Fransız okuluna 250 Fransız piyade ve topçusu, Tepebaşındaki Bevü oteline 150 İngiliz piyadesi, Polonya sokaktaki Fransız okuluna 250 İngiliz piyadesi, Posta sokaktaki Fransız okuluna 250 Fransız askeri, Tulumba sokaktaki eski Hukuk Mektebine 400 İtalyan piyadesi, Asmalı Mescit Kohut birahanesine 8 İngiliz piyadesi, Merkez Rihtım hana 100 İngiliz askeri, Kuledibi hastahanesine 60 İngiliz askeri, İtalyan hastahanesine 70 İtalyan askeri, Şişli Fransız hastahanesine 10 Fransız askeri, Karaköy Fransız yetimhanesine 8 Fransız askeri, Mühendis mektebine 12 Fransız askeri, Bebek Darüleytam binasına 10 Fransız askeri, Rumelikavağı Topçu kışlasına 720 İngiliz askeri, Rumelikavağı Sarıtabya kışlasına 170 İngiliz askeri, Rumelikavağı Tellitabya kışlasına 42 İngiliz askeri, Yenimahalle kışlasına 25 İngiliz askeri, Büyükdere Çayırbaşı Askerlik şubesinde Yüzbaşı Ali'nin hanesine 12 İngiliz askeri, Büyüktöre Bira fabrikasına 100 İngiliz askeri, Büyükdere Madam Hepi Hastahanesine 150 İngiliz askeri, Büyükdere İtalyan Salamon'un hanesine 175 İngiliz askeri, Bebek İtalyan okulu ve Cadde-i Kebir'de Lüksemburg sineması üzerindeki 124 nolu haneye 150 İngiliz askeri yerleştirilmiştir.⁵⁸ O gün İngilizlerin bir taburu İstanbul'da bir yürüyüş yapmış ve Müttefik Kuvvetlerin İşgal Komutanı Sir Henry Maitland Wilson Beyoğlundaki İngiliz Kız Lisesinde törenle karargâhını kurmuştu.⁵⁹

57 Mehmet Temel, *İşgal Yıllarında İstanbul'un Sosyal Durumu*, Ankara 1998, s. 11.

58 Hüsnü Himmetoğlu, *Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Yardımları*, c.I, İstanbul 1975, s. 67-68.

59 Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, c. I, Ankara 1973, s. 62.

İngilizler bu ilk işgal olayının ardından ihtiyaç ortaya çıktığında Türklere ait kamu ve özel binaları da işgal edip askerlerini yerleştirmişlerdir. Kasım ayı içerisinde Harbiye Mektebi binası, daha sonra Askeri Mektepler Müfettişliği binası Pendik ve Maltepe'deki talimhahların boşaltılması istenmiş ve İngiliz askerleri buralara yerleştirilmiştir. Diğer taraftan Saraçhane ambarı, Ahırkapı inşaat fabrikası, otomobil taburu, Müze-i Hümayun Fransızlar tarafından, Süleymaniye kışlası ve civarındaki binalarla Medresetü'l-kuzat İngilizler tarafından işgal olunmuştur.⁶⁰ İngilizler, 1919 yılında ise özellikle büyük konaklara göz dikmişler, buraların boşaltılmasını talep etmişlerdir. Bunlar içerisinde Halil Rifat Paşanın konağı ile Şehzade Yusuf İzzettin Efendi'nin konağı da bulunmakta idi.⁶¹

Ayrıca İngilizler Ermeni yetimhanesi yapmak üzere pek çok binayı da işgal etmişlerdi.⁶² İngilizlerin bu maksatla işgal ettikleri binalar Beşiktaş bölgesinde de bulunuyordu. Beşiktaş'ta bulunan Erkek Lisesi binası da İngilizlerin işgal ettiği yerler arasında idi.⁶³ Hatta Kuleli Askerî İdadisi binası da bu maksatla İngilizler tarafından daha sonra işgal edilmiştir. İşgal edilen bu yerlerde kaçırılan pek çok yetim Türk çocuğu da Ermeni olduğu iddiasıyla alıkonulmuştur.⁶⁴ İstanbul Polis Müdüriyeti bu hususta 28 Nisan 1919 tarihinde Dahiliye Nezaretine gönderdiği raporda çocuk kaçırma meselesini uzun uzadıya anlatarak gerekli tedbirin alınması için karma bir komisyon kurulmasını ve kendilerine de bu konuda yetki verilmesini istemiştir.⁶⁵ Bu durum daha sonra da sık sık gündeme getirilmiş; hatta Şeyhülislamlık makamı dahi sadarete başvurarak tespit ettiği bilgileri vererek kaçırılan Türk çocuklarının ailelerine iade edilmesini rapor etmiştir.⁶⁶

60 Hüsnü Himmetoğlu, *Aynı eser*, c.I, s. 438.

61 BOA., (Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti)DH. KMS., Ds: 50, nr: 16.

62 Nakliye Umum Müfettişliğinde görevli Kaymakam Ahmet Esat Bey'in evi de bu maksatla işgal edilmiştir. Bk., BOA., DH. KMS., Ds: 51-1, nr: 11.

63 BOA., DH. KMS., Ds: 49-2, nr: 72, F: 3.

64 Zekeriya Türkmen, "İşgal Yıllarında İstanbul'daki Uygulamalar: Mütareke Döneminde Ermeniler Tarafından Türk Çocuklarının Kaçırılması ve Hristiyanlaştırılması", *KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, c.II, Sy: 2, Ankara Güz 2000, s. 265-283.

65 BOA., DH. KMS., Ds: 52-2, nr: 79, F: 8.

66 BOA., Babıali Evrak Odası (BEO), Meşihat Gelen nr: 352732.

İstanbul'a ilk gelen İtilâf filosunun kuruluşunda olduğu gibi, karaya çıkan birlikler içerisinde İngilizler çoğunlukta idi. Bundan dolayı, işgalden hemen sonra müttefikler arasında İstanbul şehrinin genel sorumluluğunun kimde olacağı ve üç devletin (İngiltere, Fransa, İtalya) birliklerinden oluşan kolordunun kime bağlanacağı meselesi ortaya çıktı. İngilizler haliyle işgal birlikleri içerisinde en çok kendi birliklerinin buldukları gerekçesini ileri sürerek sorumluluğun kendilerine ait olmasını istiyorlardı.⁶⁷ Müttefiklerin İstanbul'daki örgütlenmesinde başta Müttefik Yüksek Komiserliği bulunuyordu ve İngiliz, Fransız ve İtalyan komiserleri görev yapıyordu. Buna bağlı olarak Müttefik İşgal Kuvvetleri Askerî Komutanlığı, Müttefikler arası Kontrol ve Örgütlenme Komisyonu ve Pasaport büroları yer alıyordu. Müttefikler arası Kontrol ve Örgütlenme Komisyonu da, Malî Komisyon, Hapishane Komisyonu ve Basın komisyonu olmak üzere üçe ayrılıyordu.⁶⁸ Müttefik ordularının askeri komisyonu ise daha detaylı haliyle şu şekilde örgütlenmişti: Başta Müttefik Yüksek Komiserleri olmak üzere buna bağlı olarak Müttefik İşgal Kuvvetleri Askerî Komutanlığı, buna bağlı olarak generallerden oluşan bir yönetim komitesi görev yapmakta idi. Müttefik İşgal Kuvvetleri Askerî komutanlığı bünyesinde Askerî mahkemeler, İngiliz Pasaport Kontrol şubesi ve özel istihbarat elemanları yer alıyordu. Kontrol ve Organizasyon Alt Komitelerinde ise, Silahsızlanma (başkanı İtalyan, Osmanlı Ordusunun silahsızlandırılmasından sorumlu), Bahriye ve Boğazlar, Jandarma (başkanı Fransız), Polis, El Koyma, Sansür, Sağlık/Tıp, Selamlama gibi birimler bulunuyordu.⁶⁹ İtilaf filolarının başında İstanbul'a gelen İngiliz Amiral Galthorpe, İngiliz Yüksek Komiserliği görevini üzerine almıştı. Yüksek Komiser yardımcılığına Koramiral Richard Webb, birinci siyasî memurluğa T.B. Hohler, ikinci siyasî memurluğa da Ryan getirilmiştir. Fransız Visamiral Amîl de; Fransız Yüksek Komiseri tayin olunduğunu Osmanlı Hariciyesine 18 Kasım tarihinde tebliğ etti. İtalyanlar ise Yüksek komiserliğe

67 Mehmet Temel, *Aynı eser*, s. 6.

68 Bilge Criss, *İşgal Altında İstanbul 1918-1923*, İstanbul 1994, s. 112.

69 Bilge Criss, *Aynı eser*, s. 113.

Kont Sforza'yı tayin ettiler. İtilaf birlikleriyle, İtilaf Yüksek Komiserliklerinden başka İstanbul'a aşağıda gösterilen İtilaf yüksek komuta makamları bulunmakta idi:

- 1- Fransız Şark Orduları Başkomutanı General Franchet d'Esperey,
- 2- İngiliz Selanik Kuvvetleri Başkomutanı General Milne,
- 3- Avrupa Türkiyesi ve Boğazlar İtilaf Kuvvetleri komutanı General Wilson,
- 4- İtilâf İşgal Kuvvetleri Komutan yardımcısı Fransız Generali Bru-nueat,
- 5- İtilâf Deniz ve Kara Komisyonu başkanı Tuğgeneral E.I.F.Voug-han,
- 6-122. Fransız tümeni komutanı General Topart.⁷⁰

İstanbul'da İtilâf komuta makamlarının ve kara kuvvetlerinin yerleşmeleri, başkentin fiilî olarak işgal altına girdiğine şüphe bırakmıyordu. Bu işgal, Mondros'ta imzalanan müterakenamenin hiçbir hükmü ile bağdaşması mümkün olmayan bir hareket idi. Böylece 13 Kasım 1918 tarihinde İtilaf filosunun gelmesi ile başlayan hareket aynı gün fiilî bir işgal olayına dönüşmüş oldu.

İtilâf Devletleri, işgale başladıktan bir süre sonra Osmanlı başkentinde denetimi daha sıkı bir şekilde yürütmek amacıyla kimi denetim mekanizmaları teşkil etmişlerdir. İstanbul'da denetimi sağlamak maksadıyla teşkil edilen ve yukarıda bahsedilen komisyonlar, Osmanlı hükûmetine rağmen, başkentte denetimi eline geçirmeye büyük önem vermiştir. Bu komisyonlar sırasıyla polis, sağlık, gıda, cezaevi, sansür ve telgraf denetimi, levazım, pasaport, donanma ve ordu komisyonları ile liman denetiminden sorumlu idiler.⁷¹ Özellikle pasaport bürosu vizesi bulunmayanla-

70 Bıyıklıoğlu-Ercan, Aynı eser, s.181.

71 Komisyonların faaliyet alanları hakkında geniş bilgi için bk., Clarence Richard Johnson, İstanbul 1920, (Çev. Sönmez Taner), İstanbul 1995, s. 103 vdd.

rın Boğazda karşıdan karşıya geçmesine dahi izin vermemek gibi bir uygulamayı da başlatmıştır. İstanbullular kendi şehirlerinde bir yerden bir yere pasaport ile gitmek mecburiyetinde kalmışlardır.⁷² Müttefik İşgal Kuvvetleri Komutanlığı, bütün bunların yanında keyfi uygulamalarda da bulunabiliyordu. Osmanlı vatandaşı gayri Müslimlerin askerlikten muafiyeti konusunda onlara destek oldukları gibi⁷³, Ermenilere tehcirden dolayı, Osmanlı hükûmetince verdirilen zararın Ziraat Bankasından ödetilmesi yolundaki talepleri⁷⁴, Rum ve Ermenileri İngiliz üniforması giydirecek istihbaratta görevli polis olarak çalıştırmaları⁷⁵ gibi hususlar ilk akla gelenlerdi. İşgal Kuvvetleri Komutanlığı, kimi zaman yardım amaçlı kurulmuş olan komisyonların paraları dahi göz dikmiş, bunları yetkililerden talep etmiştir.⁷⁶

13 Kasım 1918'i takip eden günlerde İstanbul'daki İtilâf Devleti askeri sayısı günden güne artırılmıştır. Üstelik İngiliz, Fransız ve İtalyan kuvvetlerine bir de Yunanlılar da katılmıştır. İtilaf Devletlerinin İstanbul'daki askerî durumunu Harbiye Nazırı Mersinli Cemal Paşa, 5 Kasım 1919 tarihli çok gizli kayıtlı tezkiresinde dile getirerek hükûmetin dikkatini çekmeye çalışıyordu. Mersinli Cemal Paşa tezkiresinde, müttefik devletlerin işgal orduları ile subayları arasında bir orantı olmasına rağmen, Yunanlıların 712 nefere karşılık 83 subay ve 160 makineli tüfekle Beyoğlu yakasına yerleştiklerini belirtiyordu. Harbiye Nazırı yazısında, Yunanlıların İstanbul hakkındaki düşüncelerini de dikkate alarak, hükûmetin bu konuda üzerine düşeni yapması gerektiğini hatırlatıyordu.⁷⁷ Hükûmet ka-

72 BOA., DH.KMS., Ds: 59-1, nr: 40. Pasaport bürosunun uygunsuz ve keyfi davranışları hakkında detaylı bilgi için bk., Falih Rifkî Atay, *Mustafa Kemal'in Mütareke Defteri*, İstanbul 1955, s. 21; Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, c. I, s. 59-64.

73 BOA. DH. KMS., Ds: 49-2, nr: 66.

74 Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, c.I, İstanbul 1991, s. 63.

75 Bilge Criss, *Aynı eser*, s. 104.

76 İtilaf Devletleri yetkilileri, Harikzedegan Yardım Komisyonunun kasasındaki 250 bin lirayı haczetmiş; ancak dönemin Şehremini Cemil Topuzlu bu paranın iadesini sağlamıştır. Bk., Cemil Topuzlu, *80 Yıllık Hatıralarım*, İstanbul 1982, s. 2002-203.

77 BOA., BEO., Harbiye Giden nr: 344540.

nadı ise, verdiği cevapta Hariciye Nezareti tarafından İtilaf Devletleri nezdinde gerekli girişimlerde bulunulacağını belirterek, gerekenin yapılacağını ifade etmekte idi.⁷⁸ Bu belge ekinde yer alan çok gizli kayıtlı haritada ise İstanbul'da nerede ne kadar İtilaf Devleti kuvveti bulunduğu kroki-lerle belirtilmiştir. Bu haritada Yunan kuvvetlerinin de bulunduğu yerler gösterilmiştir.⁷⁹ Bu haritada yer alan bilgilere göre, 5 Kasım 1919 tarihi itibarıyla İstanbul'da İngilizlerin 894 subayı, 26.525 askeri, 27 bataryası, 160 makineli tüfeği; Fransızların 572 subayı, 18.497 askeri, 30 topu, 91 makineli tüfeği; İtalyanların 210 subayı, 3.782 askeri; Yunanlıların 83 subayı, 712 askeri, 160 makineli tüfeği bulunuyordu. Bu hesaba göre, 5 Kasım 1919 tarihi itibarıyla İstanbul'da İtilaf Devletleri, toplam 1.759 subay, 49.516 asker, 57 top, 411 makineli tüfeği ile başkenti kontrolleri altına almışlardı.⁸⁰

Askerî ve siyasî gelişmelerden dolayı, İngiliz İşgal Orduları Komutanlığının denetim ve kontrolleri 1919 yılı Kasım ayından itibaren daha da artmıştır. İngiliz İşgal Orduları Komutanı General Milne, 24 Kasım 1919 tarihinde gönderdiği bir yazısında İstanbul'da Türklere ait taburların kendi bilgisi haricinde bir yerden başka bir yere sevkinin mümkün olmadığını, Osmanlı askerlerinin izni olmaksızın hiçbir yere hareket etmemeleri hakkında Harbiye Nezareti'ne daha önceden emirler verdiğini belirtiyordu.⁸¹ Diğer taraftan, Türkiye'nin Avrupa Yakası İtilaf Orduları Komutanı General Wilson, 30 Kasım 1919 tarihinde Harbiye Nezaretine gönderdiği bir yazıda, Boğaziçi'nde bulunan istihkam ve bataryaların teslim edilmesi gerektiği hatırlatılarak, mütareke hükümleri konusunda Türklerin duyarlı hareket etmeleri isteniyordu.⁸²

İtilaf filolarının İstanbul limanına demirlemesinin ardından, donanma ile gelen nakliye gemilerinden, baskın tarzında karaya asker çıkarıl-

78 BOA., BEO, Aynı belge, F: 2.

79 BOA., BEO., Aynı belge, F: 3.

80 BOA., BEO., Aynı belge, F: 3.

81 Gnkur. ATASE Arşivi: 1/1, Kıs: 25, Ds: 68, F: 42-2, 42-5.

82 Gnkur. ATASE Arşivi: 1/1, Kıs: 25, Ds: 68, F: 34/1. 30 Teşrin-i sani 1335.

ması, Trakya üzerinde demiryolu ile getirilen birliklerin ve büyük karargâhların ve subaylarının İstanbul'a yerleşmesi, önceden Osmanlı hükûmetine haber verilmemişti.

Öte yandan bu yerleşme sırasında bir çok yolsuzluklar yapılmıştı. İtilaf makamlarının, hatta subaylarının beğendikleri yerleri, hususi meskenleri zorla boşalttırarak yerleşmeleri, savaşla girilen bir şehirde konaklama halini almıştı. Mesken dokunulmazlığı ve aile mahremiyeti tecavüzlere uğramakta idi.

İtilaf filolarının ve bunlar arasında yer alan Yunan harp gemilerinin İstanbul'a girişi, şehirde bulunan Hristiyanlar ve özellikle Rumlar arasında taşkınlıklara yol açmıştır. İtilâf Devletleri filosunda bir Yunan gemisinin de bulunacağı yolundaki haberlerin Kasım ayı başından itibaren İstanbul'daki Rum gazetelerinde yer alması Beyoğlu Rumları arasında sevinç gösterilerine sebep olmuştur. Osmanlı basınından İkdâm gazetesi, bu memlekette doğup büyümüş olanların vatanın felaketiyle ilgili bir dönemde bu şekilde eğlenmelerinin uygun olmadığını belirterek bütün Osmanlı vatandaşlarını sükûna davet etmekte idi.⁸³ Osmanlı basınının sükûna davet eden yazılarına rağmen Rumlar, yakalarına önceden hazırlanmış rozetleri taktıkları gibi, Beyoğlu'nda dükkan ve mağazalarını Yunan bayrakları ile donatmışlardır.⁸⁴ İstanbul Rumlarının düzenledikleri toplantı ve ayinlere işgal kuvvetlerine mensup subayların da zaman zaman katıldıkları görülmüştür.⁸⁵ İtilâf Devletlerinden cesaret bulan Rumların hareket-

83 **İkdâm**, nr : 7803, 2 Kasım 1918.

84 Rum ahali ellerine aldıkları Yunan ve İtilaf Devletleri bayrakları ile Beyoğlu caddelerinde tur atarak "**Zito Venizelos**" diye sloganlar atarak dolaşmışlardır. Bk., Akdes Nimet Kurat, **Türkiye ve Rusya**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1990, s. 584-585.

85 İşgal Kuvvetleri Komutanlığına mensup subaylar 17 Kasım 1918 tarihinde Pangaltı'da yapılan bir kilise ayinine katılmışlardı. Bunların başında Fransız amirali Amet de bulunuyordu. İstanbul'daki Rumca yayın yapan gazeteler bu ayinle ilgili olarak genişçe haberler vermişlerdir. Hatta Teoglogos gazetesi, Vilson'un attığı toptan çıkan güllenin Venizelos şeklinde tecessüm ederek Ayasofya üzerine isabet ettiğini göstererek Yunan amaçlarını karikatürlerle anlatmaya çalışmıştır. Bk., Tayyip Gökbilgin, **Milli Mücadele Başlarken, Mondros Mütarekesinden Sivas Kongresine**, Birinci Kitap, Ankara 1959, s. 4.

leri bunlarla da sınırlı kalmamış; daha sonraları da devam etmiştir. Nitekim, 18 Kasım 1918 tarihinde Beyoğlu'nda Yunan kulübünde yapılan bir törende Yunan amirali Kakolidi, Beyoğlu Rumlarına hitaben: "*Türkiye'deki Yunanlılığa, anavatanın selamı ile Parthenon'dan bir zeytin dalı getirmek şerefine kavuştuklarından dolayı, emrimdeki subaylar ve erler iftihar duymaktadırlar. Bunca zahmetten sonra Yunan hükûmeti size, teselliye medar olmak üzere, Yunan bayrağını getirmeye muvaffak olmuştur...Biz buraya kılıç değil zeytin dalı getirdik...Türkiye Rumluğu kendi menfaatlerine büyük hizmetler ifa edecektir,*"⁸⁶ diyordu. Öte yandan Rum gazeteleri de, yaptıkları yayınlarla azınlıkları tahrik ve teşvik etmekten geri kalmamışlardır. Türklere karşı her türlü tepkiyi göstermeye gayret etmişlerdir.⁸⁷ Bu sırada İstanbul'da Türklerle Rumların karışık oturdukları mahallelerde çocukları arasında taşlı sopalı kavgaların da sıkça ortaya çıktığı görülmekte idi. Özellikle Rumların kışkırtması ile gayri Müslim çocukların sık sık saldırıya geçtikleri bilindiğinden bu husus Meclis-i Vükela'da dahi gündeme getirilmiş; Fener Patrikhanesinin uyarılması konusunda karar alınmış ve Adliye ve Mezahip Nezareti vasıtasıyla bu kararın tebliğ edilmesi istenmiştir.⁸⁸ Diğer taraftan Yunan gemilerinden çıkarılan silah ve cephane yerli Rumlara dağıtılmak üzere kiliselerde muhafaza edilmeye başlanmıştı. Polis Müdüriyetinin Dahiliye Nezaretine gönderdiği bir raporda Aya Dimitri kilisesine sandıklar içerisinde silah ve cephane taşındığı belirtilerek önlem alınması istenmekte idi.⁸⁹

İtilâf kuvvetleri İstanbul'a çıktıktan sonra, şehrin asayişi bozulmuş, Türk polisinin ve jandarmasının sözü ve hükmü büyük ölçüde azalmıştır. Türk hakimiyeti ve izzet-i nefsinin kırılan olaylar sık sık cereyan etmeye başlamış, millî vicdanı derinden yaralayan olaylar gerçekleşmiştir. Türk

86 Tayyip Gökbilgin, *Aynı eser*, s. 5-6; ayrıca bk., Bıyıklıoğlu-Ercan, *Aynı eser*, s.182; ayrıca bk., Mehmet Temel, *Aynı eser*, s. 7.

87 Rum ve diğer azınlıkların işgal sırasında sergiledikleri tavır ve hareketler hakkında bilgi için bk., Stefanos Yerasimos, *İstanbul 1914-1923*, İstanbul 1996, s. 133-138.

88 BOA., Meclis-i Vükela Mazbatası (MV), Defter nr: 215, karar nr: 129.

89 BOA., DH. KMS., Ds: 49-2, nr: 27, F: 2.

subayları İttihatçı oldukları şüphesi ile sokak ortalarında tevkif edilerek İtilaf kontrol noktalarına götürülerek gözlem altına alınmış, şüpheli görülen Türklerin evlerine izinsiz olarak girilmiştir. Bu sırada Osmanlı Meb'usan Meclisinde bulunan Rum ve Ermeni meb'uslar da devlet ve hükûmetin içine düştüğü müşkil durumundan cesaret alarak, harp içerisinde zaruret dolayısıyla yapılmış olan bazı hususların soruşturulmasını ve sorumluların cezalandırılmasını isteyen takrirler vermekte idiler. Özellikle Ermeni tehirci meselesi bu dönemde sık sık gündeme getirilerek, dikkatler bu yöne çekilmeye çalışılmıştır.⁹⁰ Nitekim, bu konu işgali takip eden dönemde sık sık gündemlerde kalacak ve kamuoyunu da meşgul edecektir. İngiliz ordusunda bulunan, yardım ve kılavuzluk görevini yürüten Rum ve Ermeni asıllı askerler ise, İngiliz üniformasından aldıkları cesaretle kimi taşkınlıklarda bulunmaktan geri durmuyorlar; her halükarda müttefikler tarafından Türklerin cezalandırılmasına yönelik hareketlerde bulunuyorlardı.⁹¹

Bu hareketlere karşı İstanbul'da ilk tepkiyi Harbiye Nezareti gösterdi. Bunu mecliste bulunan milliyetçi meb'uslar izlediler. Harbiye Nazırı, başkentte bulunan İtilaf memurlarının taşkınca hareketlerini şiddetle kınıyor ve müttefiklerin mütarekenameyi istedikleri gibi tatbik etmek yoluna sapmış olduklarından şüphe edilmemesi gerektiğini ifade ediyordu. 17 Kasım 1918 tarihli yazıda Harbiye Nezareti, İtilaf devletlerine mensup herhangi bir general veya subayın her istediği yapılacak mı diye sormakta idi. İlk gelen birliklere misafirperverce davranıldığı hatırlatarak son günlerde İtilaf Devletlerine mensup subaylar ve askerler tarafından bir takım resmi veya şahıslara ait binalara zorla girildiği, bunların önlenmesi için hükûmetçe tedbir alınması gerektiği hatırlatılmakta idi.⁹² Diğer taraftan Osmanlı hükûmetinin Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa, 19 Kasım'da İstanbul'un işgaline yönelik olarak yapılanları İtilaf Devletleri temsilcileri

90 Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, 4 Kasım 1918, 5 nci İctima, 11 nci İn'ikad, s. 81.

91 Hüsamettin Ertürk, *İki Devrin Perde Arkası*, İstanbul 1957, s. 232.

92 Gnkur. ATASE Arşivi 1/4, Kls: 51, Ds: H-3, F: 16-18; Aynı arşiv 1/1, Kls: 6, Ds: 25, F: 42-60.

nezdinde protesto etmiş; mütarekeye aykırı olarak yapılan uygulamaları kınamıştır.⁹³ Bu sırada Fransız Generali Bruno'nun kullandığı "İşgal Kuvvetleri" terimi Türk hariciyesi ile İtilâf komuta konseyi arasında kısa süreli bir tartışma doğurmuş; fakat Fransızlar bu ifadenin kullanılmasının kendilerince doğru olduğunu ısrar etmişler ve kullanmaya devam etmişlerdir.⁹⁴ Öte yandan bu sırada İtilâf Devletleri Yüksek Komiserliği ise, Osmanlı Hariciye Nezaretine gönderdiği yazılarda İstanbul'a asker çıkarmanın işgal maksadıyla olmadığını savunmakta idi. Fransız Generali Amet ise, mütareke maddelerine aykırı bir şey yapmadıklarını, işgal tabirini de askeri bir ifade olarak kullandıklarını savunmakta idi.⁹⁵

B. İstanbul'un İşgali Karşısında Osmanlı Mebusan Meclisinde Oluşan Tepkiler

İtilaf Devletlerinin İstanbul'a asker çıkarmaları Osmanlı Meb'usan Meclisinde ateşli ve sert tartışmalara sebep olmuştur. Bu konuda Divaniye Meb'usu Fuat Bey, 18 Kasım 1918 tarihli meclisin 14. oturumunda özet olarak; *"Görüyorum ki, memleketimiz, imzaladığımız mütarekenamenin bize sağladığı şeref ve haysiyete aykırı bir şekilde işgal altında bulunuyor. Silahlı asker in girdiği yerde askerî işgal vardır. Bu başka türlü yorumlanamaz. İstanbul'dan başka, Bakırköy işgal altındadır. İskenderun, Musul işgal olunuyor. Bu mütarekename belki bizimle istihza maksadıyla yapılmıştır. Fakat, İtilaf Devletleri emin olsunlar ki, kendi imzalarıyla istihza ediyorlar; biz yenildik amma, elimizde hak ve adalet vardır. Hukukumuzu savunacağız. Bugün hakkımızı işittirecek bir makam bulamıyorsa, elbette ve bir gün işittireceğiz. Hükümet, bunlara karşı ne gibi bir hareket yolu tutmuştur. Hükümet bunu açıklamalıdır!"*⁹⁶diyordu. Hariciye Nazırı bunlara cevap vermiş fakat verdiği cevap mebuslar tarafından

93 Gnkur. ATASE Arşivi 1/4, Kls: 51, Ds: H-3, F: 23.

94 Gnkur. ATASE Arşivi 1/1, Kls: 6, Ds: 25, F: 81/2.

95 Gnkur. ATASE Arşivi 1/1, Kls: 6, Ds: 25, F: 60; Aynı arşiv 1/4, Kls: 51, Ds: H-4, F: 16-17.

96 Fahri Belen, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi*, c. V, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1967, s. 228.

tatmin edici bulunmamıştır. Maarif Nazırı ve Şura-yı Devlet reisinin yaptıkları yorumlar ise "hüküm galibindir" şeklinde sonuçlanmıştır.

Hükûmetin olup bitenler karşısında boyun eğmesini, gelişmeleri kabul etmesini hazmedemeyenlerden biri de Trabzon mebusu Hafız Mehmet Beydir. Hafız Mehmet Bey konuşmasında özetle: "Bir çok yerler işgal olunuyor, Hariciye Nazırı nerelerin işgal edildiğini tamamıyla bilmiyor. Pek garip bir gerçektir, mütarekenamenin şimdiki gibi uygulanmasıyla, memleketin bir askerî işgal altına girmekte olduğunu görmüyorlar... Mütarekenin uygulanmasında bu kadar müsamaha gösteren bir hükûmet, yarın barış masasında acaba ne dereceye kadar hakkımızı koruyabilecektir... Hükûmetler mağlup olurlar, bu müdafaa edilir. Müdafaa neticesinde o millet ölse bile namusu ile, şerefi ile ölür!"⁹⁷ diyordu. Mebusan Meclisindeki tartışmalar bu sert hava içerisinde birkaç gün devam etmiştir. 25 Kasım tarihli oturumda Karesi mebusu Hüseyin Kadri Bey, İstanbul'da yapılanların mütareke hükümlerine aykırı olduğunu, bunun bütün medeni dünya milletleri meclisleri nezdinde protesto edilmesi gerektiğini belirterek önlem alınmasını istiyordu.⁹⁸

Gerçekten de İtilâf Devletleri işgal sözünü kullanmaksızın, getirebildikleri askerî kuvvetlerle, İstanbul'u fiilen işgal etmişler ve işgal sahalарını gittikçe, memleketin lüzum gördükleri diğer yerlerine doğru genişletmişlerdi.

Mebusan Meclisindeki bu sert tartışmalar, meclisin bir yerde sonunu da hazırlamıştır. 21 Kânun-ı Evvel (Aralık) 1918 tarihinde, padişahın emri ile, Osmanlı Meb'usan Meclisi fesh edildi.⁹⁹ 30 Kânun-ı Sani (Ocak) 1919 tarihinde de İttihat ve Terakki Fırkasının tanınmış simalarının tevki-

97 Tayyip Gökbilgin, *Aynı eser*, s. 7; ayrıca bk., Fahri Belen, *Aynı eser*, s. 228.

98 Bıyıklıoğlu-Ercan, *Aynı eser*, s.185.

99 Ali Fuat Türkgeldi, *Görüp İştiklerim*, s. 169; Sina Akşın, *İstanbul Hükûmetleri ve Milli Mücadele*, İstanbul 1983, s. 112-139.

100 Gnkur. ATASE Arşivi 1/4, Kls: 51, Ds: H-13, F: 20.

fine başlandı. Bu sırada şehirde asayişin giderek bozulduğu yolunda fikirler ileri süren İşgal kuvvetleri komutanlarından İngiliz General Wilson, 17 Ocak 1919'da Osmanlı Harbiye Nezaretine yazdığı bir yazı ile Osmanlı zabıtasının kontrolünü üzerine kaldığını bildirmişti.¹⁰⁰ General Wilson'un Harbiye Nezareti'ne gönderdiği bu yazıdan sonra İstanbul'un inzibat ve asayişinin sağlanması konusunda bir düzenlemeye gidilmiştir. Bu düzenlemeye göre, Boğazın Rumeli yakası Beyoğlu ve Rumeli olmak üzere iki bölgeye ayrılmış ve her birine İngiliz, Fransız ve İtalyan polislerden onar polis, yine aynı devletlerin kontrol zabitlerinden müteşekkil bir komisyon teşkil edilmiş, başlarına bir İngiliz yüzbaşısı verilmiştir. İstanbul yakası da iki bölgeye ayrılmış ve idaresi bir Fransız yüzbaşısına verilmiştir. Üsküdar, Kadıköy ve Boğaz'ın Anadolu yakasındaki inzibat işleri de bir İtalyan subayının komutasına bırakılmıştır. Bütün İstanbul'un inzibat işlerinden ise General Fuller sorumlu idi. Böylece başkent inzibatı da İtilaf kuvvetlerinin eline geçmiş oluyordu. Bu sırada müttefikler, çeşitli kontrol komisyonları kurdukları gibi, karma mütareke komisyonu kurarak Mondros Mütarekenamesinin uygulanıp uygulanmadığını da denetlemek istiyorlardı.¹⁰¹

Bu sırada İtilâf Devletlerinden yana bir tavır sergileyerek onların her türlü desteğini sağlamaya çalışan Yunan başvekili Venizelos, Yunan isteklerine dair İngiliz başvekili Lloyd George'a verdiği 2 Kasım 1918 tarihli muhtıradaki; "*Trakya'nın Yunanlılığı aşikârdır. Bulgarlar da bunu tasdik etmişlerdir. Eğer bahis olunduğu gibi, İstanbul, milletlerarası bir devlet olacaksa, Yunanlıların hakları kesindir. İstanbul ile birlikte, bütün Trakya Yunanistan'a verilmelidir...En doğru hal tarzı, İstanbul'u Yunanistan'a bırakmaktır*"¹⁰² tarzında ifadeler kullanarak, Megali İdea fikrinin gerçekleştirilmesi yolunda teşebbüslerde bulunmaktan geri durmuyordu.

101 Bıyıkhoğlu-Ercan, Aynı eser, s. 186.

102 Tevfik Bıyıkhoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele*, c. I, Ankara 1955, s. 146.

C. İşgal Kuvvetlerinin İstanbul'daki Uygulamaları, Türklerin Bu Uygulamalar Karşısındaki Durumları

İtilaf Devletleri donanmaları İstanbul önlerine demirledikten ve kara asker çıkardıktan sonra çeşitli zamanlarda türlü hareketlerle varlıklarını Osmanlı başkentinde kabul ettirmeye çalışmışlardır.

8 Şubat 1919 tarihinde ise, Rumelide bulunan İtilâf ordusunun başkomutanı Fransız Generali Franchet d'Esperey'in Galata Rıhtımından Pera oteline gidişi ayrıca ve teferruatıyla anlatılmaya değerdir. Fransız generali, bir zafer alayı ile, kır bir ata binmiş ve dizginlerini Roma usulince iki askere tutturmuş olduğu halde, azınlıkların alkışları arasında, İstanbul sokaklarında dolaşarak Fransız elçiliğine gitmiş ve orada yerleşmiştir.¹⁰³ General Franchet d'Esperey'in alayına Rumlar Yunan bayrakları ile katılmışlardır. Bu alayda Türklere düşman olan bütün unsurların yanında işgal kuvvetlerinden İngiliz ve İtalyanlar da yer almıştır.¹⁰⁴

Bu arada İtilâf askerlerinin İstanbul'u işgalinin ardından bir de selam mes'alesi gündeme gelmiştir. Osmanlı ordusu erkânı ve zabıtları, İtilaf zabıtlarına sokakta rastladıkları zaman rütbe farkına bakılmayarak selamlamaları isteniyor ve buna mecbur tutuluyorlardı. Genel olarak yüksek rütbelilerin ast rütbelilerce selamlanması askerî bir kural iken bu usûl, Türk ordusuna tatbik ettirilmek istenen aşağılık bir hareket idi. Buna göre 50-60 yaşlarında bir Osmanlı paşası veya beyi 20-25 yaşlarındaki bir İtilaf Devletleri zabıtine veya erine selam vermeye mecbur oluyordu. Bu selam mes'alesinden dolayı kötü bir muameleye maruz kalmamak için Osmanlı ordusu mensuplarının hemen hepsi vazife dışında sivil elbise giymeye mecbur oldular.¹⁰⁵ Hatta, görevli oldukları yerlere dahi sivil elbise ile gi-

¹⁰³ Fransız generalinin kır ata binmesinin bir sebebi vardır: Dünyayı sarsmış olan bir tarihi olayın taklidi yapılmıştır. Fatih, İstanbul'u zaptettiği zaman, şehre girerken bir kır ata binmiş, general de böyle yaparak onu taklit etmiştir. Başkentte bulunan gayr-ı müslim unsurlarla diğer işbirlikçiler de bu alayda yer alarak gövde gösterisine katılmışlardır.

¹⁰⁴ Şevket Rado, "I. Umumi Harpte ve Mütareke Günlerinde İstanbul", *Hayat Tarih Mecmuası*, sy: 3, Nisan 1971, s. 12-17.

¹⁰⁵ Şevket Rado, *Aynı makale*, s. 12-17.

dip, orada resmî elbise giyerlerdi. Bu da savaşta yenik çıkmanın bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

Diğer bir uygulamada İtilâf ordusuna mensup askerlerin trenlerde ve vapurlarda birinci mevkide oturmalarıdır. Birinci mevki bileti alanların çoğu bu durumlarda ayakta gitmek mecburiyetinde kalıyorlardı. İngiliz askerleri daha da ileriye giderek Haydarpaşa hattındaki trenlerde seyahat eden yolcuların biletinden eşyasına varıncaya kadar her şeyini kontrol ediyorlar, kılık kıyafetini beğenmediklerini de trenlere bindirmiyorlardı. Yaz ve kış İtilaf zabıtları için vapur ve trenlerde boş yer bırakılması da ilke haline getirilmişti. Bu arada şunu da ifade etmek gerekirse, İngilizler yolda yürüten vatandaşların yürüyüşüne dahi karışmakta idiler. Mesela, kaldırımdan yürümediği için İngiliz askerleri tarafından para cezasına çarptırılanlar dahi vardı. Bunları o dönemin basınından takip etmek mümkündür. Kılık kıyafetlerine bakıldığında Fransızlar mavi, İngilizler ise haki elbise giymekte idiler. Şapkaları da farklı idi.

İstanbul'da bulunan devlet erkânına ve halka psikolojik bir baskı için İngiliz ve Fransızlar zaman zaman İstanbul sokaklarında tantanalı resmî geçitler yaparlardı. Bazen de 3.000-3.500 kişi civarındaki bu birlikler aynı caddelerden bir kaç defa geçirilerek halkın göztünde bu kuvvetlerin miktarının çok olduğu izlenimi yaratılmak istenirdi. Bu olayların yaşandığı sırada Beyoğlu mıntukasındaki kimi Türk esnafı da dükkan ve işyerlerinin tabelalarını İngilizce veya Fransızca yazarak onlara hoş görünmeye çalışıyorlardı.

O devri yaşayanların ifadelerine bakılırsa, mütarekede İngilizler genellikle gayet sert muamelede bulunmuşlardı. Kibirleri, gururları, küçük görmeleri yüzlerinden okunmuştur. Fransızların işgal dönemindeki uygulamaları zaman ve zemine göre değişmiştir. İtalyanlar, İngilizler ve Fransızlar tarafından savaş sonrası kendi paylarının gasb edildiği görüşünden hareketle İstanbul'da buldukları süre zarfında Türklere düşmanca bir tavır takınmamışlardı. Yunanlılar ise, uzun yıllar Türk idaresinde yaşamının verdiği bir aşağılık kompleksi ile her yerde kendilerini ispata çalışmışlardı. Özellikle püsküllü fesli Girit jandarmaları sokaklarda dolaşarak Yunan varlığını hissettirmişlerdi.

Harp yıllarında Alman dostluğu göklere çıkarıldığından, entellektüeller arasında bir Almanca öğrenme hastalığı, mütareke devrinde İngilizce ve Fransızca öğrenme ibtilasına dönüşmüştür. Savaş yıllarında yaptıkları stoklarla kısa sürede büyük kârlar elde eden yeni türedi harp zenginleri, çocuklarına İngiliz veya Fransız mürebbiyeler tutarak bu lisanları öğretme gayreti içine girmişlerdir.

Bu arada İtilâf Devletleri, mütareke şartlarına tamamen aykırı olarak, emniyet işlerine de el attılar. Ayrıca her türlü haberleşme ve neşriyatı da murakabe altına alarak istedikleri gibi sansür uygulayarak basını yönlendirdiler.

Tevfik Paşa hükûmeti döneminde (13 Ocak-3 Mart 1919), İngilizlerin direktmesi sonucu İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeleri takip edilmeye başlandı. İtilâf Devletleri mümessillerine göre İttihatçılar, Birinci Dünya Savaşı'nın asıl suçlusı idiler; üstelik azınlıkların sindirilmesi konusunda sert uygulamaları ile kötü bir şöhretleri vardı. Bu sırada önde gelen bir takım ittihatçıların kaçışına Tevfik Paşa hükûmetinin göz yumduğunu iddia eden Amiral Galthorpe, hükûmete tutuklanması gereken kişilere ait listeler vererek eski hükûmetler döneminden bu yana önde gelen kişilerin tutuklanmaları gerektiğini belirtiyordu. Ocak 1919'da İngilizlerin talepleri sonucu takip altına alınıp tutuklananların sayısı yüz kişiyi bulmuştu. Bunların tamamına yakını Bekirağa bölüğüne konulmuştur.¹⁰⁶ Yine bu hükûmet döneminde Ermeni tehciri meselesinden dolayı divan-ı harplerin teşkili gündeme gelmiş, bu amaçla Avrupanın değişik ülkelerden bu konuyu araştırmak için yargıçlar istenmiş, fakat İngilizler bu girişimden bilahare vaz geçmişlerdi.

Damat Ferid, iktidara geldikten sonra (ilk kabinesi 4 Mart-15/16 Mayıs 1919), ilk iş olarak Türk Savaş Suçlularına ilişkin İngilizlerin verdikleri listedeki şahısların tutuklanmasını istemişti. Ferid Paşa, 9 Mart tarihinde İngiliz Yüksek Komiserliğini ziyaret ederek, "*Allah'tan sonra İngiltere'ye umut bağladığını*" belirtmiştir.

106 Bilge Criss, Aynı eser, s. 95 vdd.

10 Mart'ta Damat Ferid hükûmetinin kurduğu harp divanı, İttihat ve Terakki Fırkasının ileri gelenlerinden harp suçlusu sayılan 60 kişiyi tevkif etti. 23 Ocak'tan 20 Nisan'a kadar geçen iki aylık bir sürede Osmanlı hükûmetine verilen listede tutuklananların sayısı 223'e yükselmiştir. Tutuklanması gerekenler hakkında İngiliz ve Fransızların listeleri sonuçta iki devletin çekişmesine sebep olmuştur.

İstanbul'da yine bu sırada kamuoyunu meşgul eden, kamuoyu civdânını derinden yaralan bir olay da Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey hadisesidir. Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey, Yozgat mutasarrıfı iken Ermeni tehcirindeki uygulamalarından dolayı Nemrut Mustafa Divan-ı Harb-i Örfisi tarafından idama mahkum edildi. Kemal Bey hakkında verilen bu idam kararı 8 Nisan'da Bayezid Meydanında infaz edildi.¹⁰⁷ Haksız yere yapılan bu idam, İstanbul halkını çok üzmüştü. Kemal Bey'e isnat olunan suç, tehcir sırasında Ermenileri katliama tabi tuttuğu şeklinde idi. Halbuki Kemal Bey'in tehcir sırasında yaptığı, Türkleri Ermenilerin saldırı ve tecavüzünden korumaktan ibaretti; zaten idam edilirken de kendi ifadesiyle: *"Ben bir Türk memuruyum, aldığım emri yerine getirdim... Yabancı devletlere yaranmak için beni asıyorlar... Eğer adalet bu ise kahrolsun böyle adalet!"* demiştir. Kemal Bey'in 12 Nisan'da kaldırılan cenazesi büyük bir gövde gösterisine dönüşmüştür. Bu olay, İstanbul'da okuyan yüksek tahsil gençlerini heyecana getirmiştir. Kemal Bey'in mezarı başında yapılan konuşmalarda İngilizlerin İstanbul'dan uzaklaştırılması konusunu dile getirmişlerdir.

İstanbulullular'ın bu gövde gösterisinin ardından İngilizler hemen harekete geçmekten geri kalmadılar. Önde gelen pek çok subay ve fikir adamını Malta'ya sürgün ettiler. Bundan sonra başkente Hürriyet ve İtilâf Fırkasının baskısı İngilizlerle beraber hissedilmeye başlandı. 1919 Martında Damat Ferit'in iktidara gelişinden sonra, hükûmet halk nazarında itibar kaybının etkilerini karşılamak amacıyla müttefiklerle kader birliğine girdi. Damat Ferid'in temsil ettiği Hürriyet ve İtilâf Fırkası istikrarlı bir siya-

107 Bilge Criss, *Aynı eser*, s. 162.

sî partiden çok, muhalefeti ittihatçı damgası sindirmeye çalışan ve kuva-yı milliye karşıtı bir zihniyetin sembolü görünümünde idi.

Başkentteki siyasî gelişmelere bakılırsa, 1919 Nisan ayında ordu müfettişliklerinin yeniden teşkil edilmesi ve bu uygulamaya geçilmesi tartışmaları gündemin birinci maddesini oluşturmakta idi. Öte yandan müttefiklerin keyfi uygulamaları artık iktidar partisine mensup siyasî kadro tarafından kanuksanmış olduğundan, her hangi bir şekilde tepki gösterilmiyordu. Müttetiklere, hükûmet kanadından her hangi bir tepki gösterilmemesinde belki de sindirilmişlik duygusunun etkisinin büyük olduğunu belirtmek gerekir.

Hükümetin bu sindirilmişliğini fırsat bilen İtilâf Devletleri başkent nüfusu konusunda bir polemik çıkarmıştı. Bu sırada ortaya atılan iddialara göre, İstanbul'da nüfusun çoğunluğunu gayr-i müslimlerin teşkil ettiği ifade ediliyordu. Halbuki yapılan sayımlar göstermekte idi ki, Türkler her zaman olduğu gibi başkentte çoğunluğu teşkil ediyorlardı.¹⁰⁸ Bunların dışında işgale uğrayan Osmanlı vilâyetlerinden gelenlerle, Kuva-yı Milliye ile anlaşmazlığa düşüp de İstanbul'a göç edenler de dahil edilirse İstanbul'un nüfusu bu dönemde yaklaşık 2.000.000 kişi civarında olabileceği tahmin edilmektedir. Özellikle Yunan işgalinden ve Kuva-yı Milliye'nin baskısından dolayı zarar gördüğünü belirterek İstanbul'a göç etmek durumunda kalan eşraf ve idareciler¹⁰⁹, yanında halk tabakasından da geniş kitleler yer alıyordu. Özellikle Batı Anadolu'da Yunan işgalinden dolayı yerini yurdunu terk edip de gelenlerin sayısı onbinlerle ifade edilmekte idi.¹¹⁰ Bunlar ilgili makamlara zaman zaman şikayet dilekçeleri yazarak

108 **Yenigün**, nr: 289, 4 Kanun-ı sani 1920. Her ne kadar kesin bir istatistiki bilgi olmasa da bu gazetede yer alan bir habere göre İstanbul'da (1920'de) 604.000 civarında Türk, 215.000 Rum, 88.000 Ermeni ve 55.000'i Yahudi olmak üzere, yaklaşık 1.100.000 nüfus barınıyordu. Başkente gelen Rus mülteciler ise bunun haricinde tutulmuştur.

109 **BOA. BEO.**, Dahiliye Giden nr: 349377. 16 Teşrin-i evvel 1336; **BEO.**, Maliye Giden nr: 350282; **BOA. DH. KMS.**, Ds: 53-3, Nr: 32, F: 2.

110 Bilgi için bk., Cengiz Orhonlu, "Yunan İşgalinin Meydana Getirdiği Göç ve Yunanlılar'ın Yaptıkları Tehcirin Sonuçları Hakkında Genel Düşünceler", **Belleten**, Sy: 148, (Ekim 1973), s.486-487; Yunanlıların Batı Anadolu'da yaptıkları mezalim Osmanlı Devleti'nin askerî ve mülkî makamları tarafından İstanbul'a zamanında aktarılmıştır. Bk., Zekeriya Türkmen, **Belgelerle Yunan Mezalimi**, Ankara 2000, s. 16-98.

İstanbul'daki hükûmetin derhtlerine çare bulmalarını istedikleri görülmektedir.¹¹¹ Bir kısım memurların ise Kuva-yı Milliye tarafından gözetim altına alınarak Sivas ve Ankara'da mevkuf tutuldukları belirtilerek, bu konuda Dahiliye Nezaretinden yardım istenmektedir.¹¹² Anadolu'da giderek gelişen kuva-yı milliye hareketinin hükûmet nazarındaki durumu da zaman zaman devlet merkezine yazılan dilekçelerde gündeme getirilmekte; milli hareketin meşru olup olmadığı sorgulanmakta; halkın ne türlü bir davranış içerisinde olması gerektiği konusunda taşradaki idarecilere bilgi verilmesi talep edilmektedir.¹¹³ İstanbul'a gelen memur kesimi ise maaşlarını alamadıklarını ifade ederek bu konudaki mağduriyetlerini giderilmesi yönünde sık sık taleplerde bulunmuşlardır.¹¹⁴ Memur kesiminin dışında kalanlar ise, tekrar memleketlerine geri dönebilmek için hükûmetin kendilerine harcırah vermesini talep etmişlerdir.¹¹⁵ Osmanlı maliyesi de bu sırada büyük bir sıkıntı içerisinde bulunduğundan İstanbul'a yığılan memurların maaşlarını ve harcırahlarını ödeyemediği gibi, memuriyetini terkeden kişilere kanunen ne uygulanması gerekiyorsa o şekilde hareket etmek durumunda kalacağını açıklamıştır.¹¹⁶ Dahiliye Nazaretine bağlı faaliyette bulunan İstanbul Emniyet Müfettişliği ise görevlendirdiği istihbarat memuru polisler vasıtasıyla Anadolu'dan gelen trenlerde ve diğer nakil vasıtalarında yaptığı araştırmalarla bilgi toplamakta, gelen bu bilgileri bir değerlendirmeye tabi tutmakta idi.¹¹⁷ Dahiliye Nezareti'nin bu sırada düşündüğü bir diğer tedbir de, Kuva-yı Milliye'nin uygulamalarından dolayı anlaşmazlığa düşüp İstanbul'a sığınanlara Anadolu Fevkalade Müfettişliği tarafından yardımda bulunulması hususudur.¹¹⁸

111 BOA. DH. KMS., Ds: 59-1, Nr: 49, F: 2.

112 BOA., BEO., Dahiliye Giden nr: 345442.

113 BOA, DH. KMS., Ds: 59-1, Nr: 49, F: 2.

114 BOA. BEO., Maliye Giden nr: 348110; 348775.

115 BOA, BEO., Maliye Giden nr: 348204; 348281.

116 BOA. BEO., Harbiye Giden nr: 346212.

117 BOA. DH. KMS., Ds: 53-3, Nr: 63.

118 BOA., BEO., Dahiliye Giden nr: 348068; 348204; 348091.

İstanbul hükûmeti bütün bu gelişmeleri sıkıyönetim ilan ederek önleyebileceğın umuduyla 18 Eylül 1919 tarihinde kimi vilayetlerde sıkıyönetim ilan etti. Sıkıyönetimin uygulanması için de başta İstanbul'da olmak üzere vilayetlerde Divan-ı Harb-i Örfiler teşkil edildi.¹¹⁹ Buna göre İstanbul'da üç divan-ı harp teşkil edildi. Birinci Divan-ı Harb-i Örfinin başına Erkan-ı Harp Mirliyası Ahmet Esat Paşa, İkinci Divan-ı Harb-i Örfinin başına Süvari Mirliyası Mustafa Suphi Paşa, Üçüncü Divan-ı Harb-i Örfinin başına da Askerî Temyiz Mahkemesi üyesi Miralay Musa Kazım Bey atanmıştır. Divan-ı Harb-i Örfilerin teşkili her ne kadar Damat Ferit hükûmeti döneminde kararlaştırılmışsa da bunlara yapılan atamalar Ali Rıza Paşa kabinesi döneminde gerçekleştirilmiştir.¹²⁰

İşgalciler hükûmetin kendilerine zorluk çıkarmak istememelerine rağmen, zafer kazanmış olmanın gururuyla soğuk davrandılar ve çevrelerine İstanbul'un kozmopolit unsurlarını doldurdular. İşgalciler, başkentteki Ermeni ve Rumlara Türklerden daha çok itibar ediyorlar, onların haklarını korumaya büyük önem veriyorlardı.¹²¹ Azınlık okullarına her türlü yardım yapılırken, Rumların Ayasofya'yı yeniden Hristiyan mabedine dönüştürme yolundaki taleplerine de olumlu baktıkları yönündeki haberler her tarafta yayılmakta idi. Gerçi kimi haberler abartılmakla beraber, işgalciler azınlıkları korumaya ve kollamaya devam etmişlerdir. Özellikle Amiral Galthorpe, Osmanlı Devleti içindeki toplumlar arasında seçim yapmak zorunda kaldığında meseleyi son derece basitleştirerek gayri müslimlerden yana tavır alıyordu. Galthorpe, İngiliz Dışişleri Bakanına gönderdiği bir yazısında "*hiçbir Türk'e hiçbir yardımda bulunmamak bizim tutarlı politikamız olmuştur*", şeklinde güvence vermekte idi.¹²² Bu güvensizlik ve kuşuklar, Türkler üzerinde büyük etkiler bırakmıştır. Diğer taraftan azınlıkların Osmanlı ordusunda askerlik yapması meselesi de tar-

119 BOA., DÜİT, Ds: 54-1 (1-11), F: 12-6.

120 BOA., DÜİT, Ds: 79-4, nr: 176-6-2, F: 1-2.

121 Sina Akşın, Aynı eser, c. I, s. 163.

122 Alan Palmer, Osmanlı İmparatorluğu Son Üçyüz Yıl Bir Çöküşün Yeni Tarihi, İstanbul 1995, s. 386.

tışma zeminlerine getirilmişti. Dahiliye Nezaretinden Harbiye Nezaretine gönderilen bir yazıda azınlıkların askerlikten muaf tutulmak amacıyla Yunan konsoloslughuna veya İtilâf Devletleri temsilciliklerine müracaat ettikleri belirtilerek, gayr-ı müslim asker kaçaklarının sayısının giderek arttığı açıklanmakta idi.¹²³ Gerçi bu sırada sadece gayr-ı müslimler değil, İstanbul'daki müslüman ahalide de bir bıkkınlık vardır; bu bıkkınlığa bir de ümitsizlik eklenince Anadolu'da başlatılan Milli Mücadele hareketine katılmakta tereddütlü davranmalarına sebep olmuştur.

Gayrimüslim unsurlar vasıtasıyla Türkleri tanıyan işgalciler, bu kısıtlı çerçeveden elde ettikleri bilgilerle Türkleri değerlendirmeye kalktılar. İşgalciler bu kanaate sahip olduktan sonra, Türk toplumunu ve özel olarak İttihatçıların mücadelecî ruhunu küçümsemeye her ortamda tenkit etmeye başladılar. Ne var ki, Türk toplumu gibi hiyerarşik yapıya sahip bir ortamda, bir idealin ikinci ve üçüncü kademelerdeki taraftarları liderliğe yükselebilirdi. 16 Mayıs 1919'da İzmir şehrinin müttefiklerin yardımı ile Yunanlılar'a işgal ettirilmesinden sonra Batı Anadolu'daki Türk direniş hareketinde yeni bir dönem başlatmıştı. Hayatın bütün alanlarında insanlar kadın-erkek, her grup meslekten memurlar ve din adamları dahil, yeraltı mücadelesine katıldılar. İstanbul bu mücadelede yine başkent olarak önemli bir konuma ulaştı. Yunan işgali yurtseverliği yeniden alevlendirdiği gibi, Batı Anadolu'da kuva-yı milliye hareketinin yayılmasına neden oldu.

Batı Anadolu'daki Yunan işgal ve tecavüzlerinin başlaması üzerine İstanbul'da büyük çaplı mitingler yapıldı. Bu mitingler Türk aydınlarının ve gençlerinin dünyaya seslerini duyurdu. Başkentte işgal olaylarına karşı yürütülen bu protesto mitingleri, müttefiklerin baskılarının daha da şiddetlenmesine sebep oluyordu.¹²⁴ Bu dönemde İstanbul'da hükümet ile,

123 BOA., DH. KMS., Ds: 49-2, nr: 66.

124 İzmir'in işgalini takip eden dönemde İstanbul'da pek çok miting düzenlenmiştir. Bu mitingler kamuoyunun işgallere karşı duyarlı hale getirilmesinde son derece etkili olmuştur. İstanbul'da Darülfünun (Üniversite) un öncülüğ etmesiyle başlayan bu protesto mitingleri oldukça etkili olmuş; kamuoyunu harekete geçirmiştir. Bilgi için bk., Zekeriya Türkmen, *Belgelerle Yunan Mezalimi*, s. 99-154.

askerî kanadı oluşturan Harbiye Nezareti ile Erkân-ı Harbiye-i Umumiye riyasetleri arasında gizli de olsa bir anlaşmazlık vardı. Harbiye Nezareti başkentini bu karmaşık siyasî ortamına rağmen, Anadolu'da mücadele bayrağını açanlara gerekli desteği vermekten kaçınmadı.

İşgalin bir diğer boyutu da, Türklerin sosyo-ekonomik açıdan durumlarının daha da kötüye gitmesi şeklinde belirginleşmişti. İşgal döneminde Atina Bankası, İstanbul'daki yerli rumlara kredi açarak Türklerin mülklerini yüksek fiyatlar teklif ederek almaları talimatını verdi. Bu gidişin önünü almak isteyen İstanbul hükûmeti, 28 Mayıs 1919'da Evkaf Nezaretinin, her hangi bir mülkü cazip fiyatla sahibinden satın almasına imkan tanıyan bir kanun çıkardı.

1918-1919 kışında İstanbul, son derece morali bozuk insanların yaşadığı bir kent görünümü arzeder. Osmanlı başkenti aynı zamanda Rusya'dan gelen Wrangel ordusuna mensup mültecilerle tıklım tıklım dolmuş¹²⁵; İstanbul'da her alanda sıkıntılar başalmıştır.¹²⁶ Wrangel ordusuna mensup mültecilerin Osmanlı sahillerine yaklaşmaları kıyı bölgelerdeki idarecileri endişelendirmiş¹²⁷; öte yandan İstanbul'da nüfusça giderek artmaları ise, şehrin sakinleri tarafından pek de hoş karşılanmamıştır. Dönemin başında çıkan haberlerde bu sıkıntı açıkça dile getirilmiştir.¹²⁸ Hatta Wrangel ordusuna mensup olan mültecilerin bir kısmı Osmanlı vatandaşı olmanın yollarını da aramışlardır. Bununla ilgili yazışmaların Dahiliye Nezaretini epeyce uğraştırdığı anlaşılmaktadır.¹²⁹ Halbuki 20 Ocak 1869 (6 Şevval 1285) tarihli Osmanlı Tabiiyet Kanunu'na göre, bir yabancı Osmanlı vatandaşı olabilmesi için en az 5 yıl süreyle Osmanlı Devleti hudutları içerisinde ikamet etmesi gerekiyordu.¹³⁰ Nihayet Osmanlı

125 Stefanos Yerasimos, *Türk-Sovyet İlişkileri Ekim Devriminden Millî Mücadeleye*, İstanbul 1979, s. 250 vd.

126 BOA. BEO., Dahiliye Giden nr: 349715.

127 BOA. DH. (Şifre Kalemi) ŞFR, Ds: 107, nr: 46.

128 Tasvir-i Efkar nr: 2977, 4 Şubat 1920; İkdâm nr: 8255, 4 Şubat 1920; İkdâm nr: 8320, 13 Nisan 1920.

129 BOA. BEO., Dahiliye Giden nr: 350809.

130 Mehmet Temel, *Aynı eser*, s. 131.

hükûmeti mültecilerin vatandaşlığa kabulü meselesini sakıncalı bulmakta ve olumsuz bir tavır sergilemekte idi.¹³¹ Öte yandan mülteciler başkente beraberlerinde çeşitli hastalıkları da getirmişlerdir.¹³² Özellikle karantina uygulanmamasından dolayı bulaşıcı hastalık vak'aları da artmıştır.¹³³ Üstelik bu sırada başkent ahalisi de çeşitli hastalıklardan dolayı bitkin bir durumdadır.¹³⁴ Başkente, gelen Rus mültecilerin sayısı günden güne arttığından¹³⁵, kira fiyatları da 1919 yılından itibaren büyük ölçüde yükselmeye başlamıştır. Şehrin aşırı kalabalık bir nüfusu barındırması, beraberinde temel ihtiyaç maddelerinin azalmasına ve çeşitli sıkıntılara sebep oluyordu. Kömür kıtlığı vapur ve tren seferlerini aksattığı gibi, sık sık elektrik ve su kesintisi de uygulanıyordu. Gıda maddelerindeki sıkıntı 1919 Şubatından itibaren Amerika'dan un vs gelmesi ile büyük ölçüde azalmıştır. Şehrin 1919 yılında sağlık problemlerine bakıldığında başta tifüs, tifo, difteri ve gripten ölümler çok olmakla beraber, en fazla ölüm oranı bebeklerde görülmekte idi. 1920 yılında şehirde veremden ölenlerin sayısında da artış gözlemlenmiştir.¹³⁶

İstanbul'un geleceği hakkında başkentte yayımlanan gazetelerde çıkan haberlere bakıldığında endişelerin her geçen gün arttığı görülmektedir. İstanbul ve Boğazlar bölgesinin uluslar arası bir komisyonun denetimine verileceği yolundaki haberler bu endişeleri artırmakta idi.¹³⁷ 1919 yılı sonunda yayımlanan gazetelerde endişeler dile getirilirken, 4 Ocak 1920 tarihli Yenigün gazetesinde Türkiye'nin geleceğinin belirlendiği

131 BOA. BEO., Dahiliye Giden nr: 350809.

132 Gazetelerde mültecilerin sebep olduğu hastalıklarla ilgili onların tedavileriyle ilgili epeyce bilgi bulunmaktadır. Bk., Vakıt nr: 1058, 1059, 18-19 Kasım 1920; İleri nr: 1017, 16 Kasım 1920.

133 BOA., DH. (İdare-i Umumiye) İUM., Ds: 19-15, nr: 1-23, F: 4-7.

134 BOA., BEO., Harbiye Giden nr: 341056; ayrıca bk., Alan Palmer, Aynı eser, s. 385.

135 23 Şubat 1337 (1921) tarihli bir belgeden anlaşıldığına göre, İstanbul ve civarında bulunan Rus mültecilerinin sayısı 9.000 kişi civarındadır. Bunların bir bölümü memleketlerine iade edilmiş fakat büyük bir kısmı hala İstanbul ve civarında ikamet etmektedir. Bk., BOA. BEO., Dahiliye Giden nr: 350134.

136 Bilgi için bk., Mehmet Temel, Aynı eser, s. 225 vdd.

137 Yenigün, nr : 269, 4 Kanun-ı evvel 1919.

günlerde İstanbul ve Boğazlar meselesine dair genişçe haberlere yer verilmekte idi. Bahse konu gazetede İstanbul'un uluslar arası bir idareye bırakılması yönündeki iddiaların millî, tarihî ve siyasî her türlü hukuka aykırılığı olduğu açıklanıyor; İstanbul'suz bir Türkiye'nin düşünülemez olduğu ifade ediliyordu. Ayrıca İstanbul'un her bakımdan Türk olduğu ve Türk kalması gerektiği belirtilerek, başkentin Türk yurdu olduğu açıklanıyordu.¹³⁸ Ayrıca Türkler tarafından yapılan tarihî müesseseler ve binalar yanında 824 adet camisi ile İstanbul'un ebediyete kadar Türk şehri olarak kalması gerektiği, İstanbul'suz bir Anadolu'nun da düşünülemez olduğu ifade ediliyordu.¹³⁹ Aynı gazetenin 17 Şubat 1920 tarihli nüshasında ise, yabancı basın kaynaklarından alınan bilgilere göre, İstanbul'un Türkler elinde kalacağı, yalnız boğazlardan geçişin serbest olacağı yönünde bilgiler yer almakta idi.¹⁴⁰

Öte yandan 1919 yılında mevcut şartlar dikkate alınırca belediyenin başlıca problemi parasızlıktı. Bu yüzden İstanbul'da belediye hizmetlerinde bir takım aksamalar görülmüştür. 5 Mayıs 1919'da İstanbul belediye başkanlığına gelen Operatör Cemil Paşa (Topuzlu) evvela şehrin görüntüsün göze hitap etmesi için sokakları çöplerden arındırıp yıkattı. Belediye satılan her parça maldan vergi aldı. Cemil Paşa, şehirde önemli icraatlar yapmak amacıyla idi, fakat Fransız ve Amerikan komiserleri buna müdahale ettiler. Belediyenin depo ücretlerini müttefikler için düşürmediği bahane edilerek görevden alınmasına sebep oldular. İşgal kuvvetleri komiserlerinin teklifi ise, İstanbul belediyesinde ekalliyetlerin de mecliste temsil edilmesi yolunda idi. Müttefiklerin cemaatleri bu dönemde sağlık işlerine kendilerince önem vererek büyük ölçüde ölümlere engel oldular denilebilir.

138 Bir gazetede yayımlanan bir habere göre şehirde yaşadığı tahmin edilen 1.100.000 nüfusun 604.000 kişisini Türkler oluştururken, Rumların 215.000, Ermenilerin 88.000, Yahudilerin 55.000, yabancıların 130.000, diğer cemaat ve topluluklara mensup kişilerin de 11.000 civarında bir nüfusa sahip oldukları açıklanıyordu. Bilgi için bk., **Yeniğün**, nr: 289, 4 Kanun-ı sani 1920.

139 **Yeniğün**, nr: 289, 4 Kanun-ı sani 1920.

140 **Yeniğün**, nr : 333, 17 Şubat 1920.

Müttefikler, İstanbul'da el konulacak kamuya ve şahıslara ait binalar konusunda zaman zaman anlaşmazlıklara düştüklerinden Müttefikler Arası Elkoyma Komisyonu diye bir teşekkül oluşturmuşlardır. Bu büronun yetkileri, Osmanlı uyruklarının mülklerine el koymak şeklinde sınırlandırılmış; Mütarekeden sonra milliyet değiştiren Osmanlı uyruklarını bundan ayrı tutmuş, diğer taraftan bir mülk eğer Osmanlı uyrukluya ait kiracısı İtilaf devleti vatandaşı ise o mülke de el konulmaması kararlaştırılmıştır.¹⁴¹ Müttefikler arası El Koyma Komisyonu, İstanbul'da pek çok emlak el koyduğundan konu Meclis-i Vükelâda da tartışılmış ve Barış Konferansına götürülerek şikayet edilmesi hususunda karar alınmış; el konular binalar ve bunların sahiplerinin yazılı olduğu bir defter hazırlanarak 10 Ocak 1920'de barış görüşmelerinde bulunacak olan heyete verilmesi hükmüne bağlanmıştır.¹⁴² Bu konuyla ilgili olarak Hariciye Nezareti de bir defter hazırlayarak barış görüşmelerine gidecek heyete vermek üzere gerekli hazırlıklarda bulunmuştur.¹⁴³

İtilâf Devletleri, sadece kamuya ait bina ve mülklere el koymamış; başkentte bulunan pek çok stratejik noktayı da ele geçirmiştir. Özellikle İngilizler, Osmanlı Genelkurmayı'nın denetiminde bulunan cephanelik ve depolara el koymak niyetinde idi.¹⁴⁴ Nitekim bu sırada İtilâf Devletleri komisyonları tarafından İstanbul'da bulunan silah fabrikaları ile cephanelikleri kontrol altına alınmaya başlanmıştır. Fransızlar Sarayburnu ve Bakırköy'deki silah depoları ile fabrikayı denetimleri altına almışlardı.¹⁴⁵ Fransızlar tarafından kontrol altına alınan cephaneliklerde zaman zaman patlamalar da olmakta idi. Bakırköy'de bulunan Baruthane, elverişsiz hale getirilmek için ateşe verilmiş verilerek cephanelerin patlatılarak işe yaramaz hale getirildiği bilinmektedir. İtilâf Devletlerinin bu konudaki düşünceleri silah fabrika ve depolarında bulunan cephane ve diğer malzeme-

141 Bilge Criss, *Aynı eser*, s. 117.

142 BOA., DH. KMS., Ds: 37-2, nr: 32.

143 BOA., MVM., nr: 217, belge nr: 65.

144 BOA., BEO., Harbiye Gelen nr: 341160. İngilizler öncelikle İstanbul'daki depolar-
da bulunan Rus yapımı silahlara el koymak istemişlerdir.

145 Gnkur. ATASE Arşivi, 1/2, Kıs: 78, Ds: 51, F: 3.

lerin tekrar Türklerin ellerine geçmesine engel olma; bundan dolayı buralara yönelik zaman zaman tertiplerde bulunmaktan geri kalmamışlardır. Nitekim, 1919 yılı Temmuz ayında ise, İstanbul'daki cephaneliklerde zaman zaman patlamalar oluyordu. Nitekim, Fransızların denetimindeki Sarayburnu ve Bakırköy cephaneliklerinde meydana gelen patlamalarda pek çok silah ve mermi tahrip olmuştur.¹⁴⁶ İstanbul'da değişik yerlerde bulunan depolarda Osmanlı ordusunun silah, teçhizat vs. mühimmatı saklanmakta idi. Ortaköy, Yıldız, Maçka, Gümüşsuyu, Şişli, Tophane, Piri Paşa, Karaağaç, Bahiriye, Eyüp, Defterdar, Unkapanı, Halıcıoğlu, Sirkeci, Saraçhane, Ahırkapı, Kumkapı, Bayezid, Süleymaniye, Sultanahmet, Şehzadebaşı, Rami, Selimiye, Haydarpaşa, Kağıthane, Ayastefanos, Makrıköy, Çengelköy ve Maltepe'de bulunan depo ve cephanelikleri¹⁴⁷ sık sık İtilaf Devletleri kontrol subaylarınca denetim maksadıyla kontrol edilmekte idi. Bundan başka İtilaf Devletleri güvenlik kuvvetleri için gerekli olan silah ve teçhizatı bu depolardan hiçbir izin ve kayda bağlı olmaksızın almışlardır.¹⁴⁸ Öte yandan İtilaf Devletleri denetimi altında bulunan bu cephanelik ve depolardan Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kurulan ve İstanbul'da faaliyet gösteren gizli gruplar tarafından düzenlenen baskınlarla silah ve cephaneler Anadolu'ya kaçırılmakta idi.¹⁴⁹ Özellikle Teşkilat-ı Mahsusa'nın son lideri olan Süvari Albayı Hüsamettin (Ertürk) Bey'in her türlü yolu deneyerek¹⁵⁰ Fransız ve İngiliz denetimindeki depolardan aldığı silâhlar İstanbul'dan deniz yolu ile İnebolu'ya gönderilmiştir.¹⁵¹

146 BOA., BEO., Harbiye Giden nr: 344608.

147 Gnkur. ATASE Arşivi: 1/59, Kls: 215, Ds: 6, F: 3-1, 3-2.

148 BOA., BEO., Harbiye Giden nr: 346572.

149 Kurtuluş Savaşı döneminde İstanbul'da teşkil edilen ve Anadolu'ya silah, cephane ve personel kaçırmak konusunda TBMM hükümeti tarafından yetki verilen cemiyetlerin çalışmalarını hakkında bilgi için bk., Mesut Aydın, *Milli Mücadele Döneminde TBMM Hükümeti Tarafından İstanbul'da Kurulan Gizli Gruplar ve Faaliyetleri, İstanbul 1982*; ayrıca bk., Zekerîya Türkmen, *Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması*, s. 234-256.

150 Hüsamettin Ertürk'ün rüşvetle silah ve cephane alması hakkında bilgiler de bulunmaktadır. Bk., Gnkur. ATASE Arşivi: 1/58, Kls: 461, Ds: 69, F: 1-4.

151 Hüsamettin Ertürk'ün Milli Mücadele dönemindeki faaliyetleri hakkında bilgi için bk., Hüsamettin Ertürk, *Milli Mücadele Senelerinde Teşkilat-ı Mahsusa*, (Yay. Hz. Tevfik Apay), Basılmamış Daktilo Metin, Gnkur. ATASE Başkanlığı Kütüphanesi, Ankara 1975.

Mütareke döneminde İstanbul'daki Türk aydınları arasında etkinliğe sahip başlıca üç ideoloji vardı: Türkçülük, Batıcılık ve İslâmcılık. Bu eğilimlere mensup aydınlar zaman zaman ideolojik görüşlerini değiştirebiliyorlardı. Bu tarihlerde deyim yerinde ise, Türk aydınları bir kimlik arayışının içerisindeydiler. Başkent bu kimlik arayışında kilit konumu ile fikir hayatının da merkezidir. Türk aydınlarının kimlik krizi zamanla değişime uğradı. Özellikle 1920'de, yabancı işgali gerçeğinin iyice anlaşılması, onların bir çoğunun kuva-yı milliyeye hareketine katılmasına ve kimlik arayışında bir sonuca ulaşmalarına kadar sürdü. 1920 yılına geldiğinde başkentteki önde gelen aydınlar arasında iki blok oluşmuştu: Yabancı işgaliye karşı silahlı direnişe inananlar ve Mustafa Kemal Paşa'dan yana olanlar ile barış antlaşması şartlarının yumuşatılabileceği umuduyla halâ diplomasiye inananlar. Bu sırada İstanbul'da üç farklı eğilimin olduğu gözlenir. Bunlardan biri Amerikan mandası isteyenler, diğeri İngiliz himayesine umut bağlayanlar sonuncusu ise Millî Kongre adlı dernek etrafında biraraya gelenler idi.¹⁵² Millî Kongre, 52 yerel dernekten müteşekkildi. Amacı, siyasî partilere ve derneklere partizan olmayan bir platform sağlamak ve başlıca kültürel ve politik yayınlarla Türklerin var olma çabalarını birleştirmektir.¹⁵³ Millî Kongre Türklerin hakları için kulis yapılması amacıyla çeşitli ülkelere delegasyonlar da gönderdi. Kuva-yı milliyenin Yunanlılar karşısındaki başarıları İstanbul aydınları arasındaki kuşkuyu ortadan kaldırıp, Kuva-yı Milliye safına geçmelerine sebep oluyordu.

2 Ekim 1919 tarihine kadar başkent İstanbul'da Osmanlı Devletinin kaderine Damat Ferid hükümeti yön verdi. Bu zaman diliminde Damat Ferit hükümetinin baskı ve karşı çıkışına rağmen, İstanbul'da aydınlar ve üniversite öğrencilerinin öncülüğünü yaptıkları bir kaç geniş çaplı miting dışında, basında İşgal kuvvetlerinin gözünden kaçıp sansüre takılmayan bir kaç makaleden başka bir tepki gösterilemedi. Özellikle Ali Rıza Paşa kabinesinin kuruluşundan sonra İstanbul'da kuva-yı milliyecilere karşı

¹⁵² Eskiğin nr: 31, 17 Şubat 1919.

¹⁵³ Milli Kongre Cemiyetinin beyannamesi hakkında bak., Tayyip Gökbilgin, Aynı eser, s. 18-20.

gösterilen sempati su yüzüne çıktı.¹⁵⁴ Bu hükûmetin Harbiye Nazırı Mersinli Cemâl Paşa'nın Batı Anadolu'daki kuva-yı milliyeyi destekler bir politika izlemesi, öte yandan yine bu hükûmetin Misak-ı Millî kararlarını kabul etmesi sonunu hazırladı. Gerçi Ali Rıza Paşa iktidardan uzaklaştı; ama yerini bir başkasına, millî harekete sempatik bakan Salih Paşa'ya terk etti. 1920 Mart ayı başında Amiral Galthorpe, Anadolu halkının ve hükûmetin kuva-yı milliyeye sağladığı desteğin durdurulması için Osmanlı hükûmetini, kuva-yı milliyeyi açıkça suçlamaya zorladı. Salih Paşa bunu yapmayı reddetti ve bu da hükûmetin kaderini belirledi. İşgal kuvvetlerinin hükûmet üzerindeki baskılarının şiddetlenmesi, bunların bir kısmına hükûmetin olumsuz yanıt vermesi 16 Mart 1920 tarihinde İstanbul'un tamamen işgalini gündeme getirdi. İngilizler öncelikle Şehzadebaşındaki askeri karakolları ve ardından Harbiye Nezaretini işgal ettiler.¹⁵⁵ İstanbul'un İtilâf Devletleri tarafından zorla işgal edilmesi üzerine, Mustafa Kemal Paşa, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti adına 16 Mart 1920 tarihinde İstanbul'daki İtilâf Devletleri temsilcileri ile Amerika siyasî temsilcilerine bir protesto gönderdi.¹⁵⁶ Anadolu'nun işgala uğramamış kesimlerinde de aynı mealde telgraflar İtilaf Devletleri mümessillerine çekilerek kamuoyunun tepkisi dile getirilmiştir.¹⁵⁷ Nitekim, bu seferki işgal 13 Kasım 1918'dekinden biraz farklı oldu. Harbiye Nezaretini kuşatan İngilizler'e silahla karşılık verildi. Bir kısım Türk askeri şehid edildi. Bu arada Osmanlı parlamentosu dağıtıldı. Anadolu hareketini destekleyen mebuslar ve fikir adamları tutuklanarak Malta'ya sürgün edil-

154 Bilgi için bk., Zekeriya Türkmen, "Ali Rıza Paşa Kabinesi ve Kuva-yı Milliye İlişkileri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sy: 46, Ankara-Mart 2000, s. 37-87.

155 16 Mart 1920'deki işgal olayı hakkında bilgi için bk., M. Kemal Atatürk, *Nutuk*, c. I, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1987, s. 410-416.

156 Mustafa Kemal Paşa, yazdığı protesto yazısında İstanbul'daki resmî dairelerle Mebusan Meclisi binasının işgal edilmesinin, kendilerini medeni kabul eden devletlere yakıştıramadığını, milletin şeref ve haysiyetini korumak için girişeceği mücadelede sorumluluğun işgalcilere ait olacağını kesin bir dille ifade etmekte idi. Bilgi için bk., M. Kemal Atatürk, *Nutuk*, c. I, s. 417.

157 *Gnkur. ATASE Arşivi*, Türk İstiklal Harbi Koleksiyonu, Kıs: 27, Ds: 1336/21, F: 4.

diler. 16 Mart 1920'de İstanbul'un işgali ve Osmanlı parlamentosunun dağıtılması üzerine, Mustafa Kemal Paşa, aynı gün Anadolu'daki vali ve komutanlara gönderdiği telgrafta bu elim olaydan onları haberdar ediyor, Osmanlı Devleti'nin artık tarihe gömüldüğünü ifade ederek, Ankara'da "*selahiyet-i fevkaladeye haiz bir meclisin açılmasının şart olduğunu*" belirtiyordu. Açılacak olan meclisin "*meclis-i müessisan*" yani kurucu meclis hüviyetine sahip olacağı da ayrıca ifade edilmekte idi.¹⁵⁸ Nitekim, kısa bir süre sonra kuva-yı milliye yanlıları, Ankara'da kendi hükûmetlerini kurduklarını ilan ederek İstanbul'daki bütün bu gelişmelere tepki göstermişler, tüm dünyaya yeni bir Türk devletinin kurulduğunu ilan etmişlerdi.

Gerçekte ise İstanbul'un işgal kanunsuzdu ve müttefikler, Osmanlı hükûmeti aracılığı olmadıkça otoritelerini kullanamıyorlardı. Nitekim, Lord Curzon'a göre Türklerin özellikle Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa önderliğinde giderek büyüyen kuva-yı milliye hareketinin İngilizlere kafa tutan tavrı İstanbul'un işgaline sebep olmuştu. Lord Curzon'a göre, İstanbul'un işgali müttefiklerin kararlılığının ve gücünün ispatının önemli bir işareti olacaktı. Aslında İstanbul'un işgali 13 Mart günü olarak planlanmış, ancak Fransızların tereddütleri bu tarihin ertelenmesine sebep olmuştur. İşgal sonrası İstanbul halkına bir beyanname yayınlayan müttefikler; İstanbul'un fiilen rehin alındığını bütün Türklere duyurmakta, halkın ne yolda hareket edeceği hatırlatmakta idiler. Müttefiklerin bu bildirisi İstanbul basınında da neşredilmiştir.¹⁵⁹ İstanbul hükûmeti, İtilâf Devletlerinin bu bildirisini esas alarak bir tebliğ hazırlayıp, halka bu işgalin geçici olduğunu belirtti¹⁶⁰ ve halkın her hangi bir tepkide bulunmaması gerektiğini açıkladı.¹⁶¹

158 M. Kemal Atatürk, *Nutuk*, c. I, s. 418-422.

159 Fahri Belen, *Türk Kurtuluş Savaşı*, Ankara 1983, s. 153.

160 Zekai Güner-Orhan Karabaş, *Milli Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basını*, Ankara 1990, s. 298.

161 *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi (HTVD)*., Sy: 19, Belge nr: 499.

İstanbul'un askerî işgali müttefikler arasındaki çıkar çatışmalarını da gündeme getirdi. Müttefikler arasındaki ciddi bölünmeler Avrupa ve Amerikan basınında haber konusu olmaya başladı. Nisan 1920'de The New York Times, Fransızların ve İtalyanların müttefik işgalini eleştirdiklerini haber vermekte idi. Öte yandan Fransızlara göre, İstanbul'un 16 Mart'ta işgalinin, yalnızca İstanbul boğazında İngiliz egemenliğini kurmak amacına yönelikti.¹⁶² Bu arada öteden beri düş kırıklığına uğradıklarına inanan İtalyanlar da bu durumdan memnun değillerdi ve kuva-yı milliyeye sağladıkları desteği arttırmaya başlamışlardı. Fransa'ya göre de İngiltere, müttefiklerinin çıkarlarına en ufak bir saygı göstermiyordu ve bütünüyle bencil davranıyordu. Aslında Suriye, Mezopotamya, Çukurova ve Egedeki çıkar rekabeti yüzünden müttefiklerin yolları daha 1919 yılında ayrılmaya başlamıştı. 1920 Yılı Ekim'inde İngilizlerin İstanbul'da bulunan istihbarat memuru İtalyanların pek çok malzemeyi kendi gemileri ile Anadolu'ya aktardıklarını ifade ediyordu. İtalyanların bu aşamada tek düşündükleri kendi ticaret potansiyellerini arttırmaktı. İtalyanlar'dan sonra Fransızlar da 1921 yılında Ankara hükümetini tanıyınca İstanbul'da İngilizler yalnız bir duruma düşmüşlerdi. Müttefiklerin getirdikleri Rus sığınmacılar ise 1921 sonlarına kadar başkentte kalarak şehrin genel ahlâkını, sosyal yapısını alt üst ettiler.¹⁶³

İşgali takip eden dönemde İstanbul basınına bakılırsa tamamen kamplara bölünmüş bir durumda yayın yapmaya devam etti. İngiliz yanlısı yayın yapanlarla, kuva-yı milliyeye gönül bağı bulunanlar şeklinde bir gruplama mevcuttu. İngiliz İşgal Orduları komutanlığı ise bu sıradaki uygulamaları ile Osmanlı Harbiye Nezareti'nin artık kendi emri altında olduğunu bildirerek, yapılması düşünülen her türlü uygulamadan kendilerinin haberdar edilmelerini istemekte idi.¹⁶⁴

162 BOA., BEO., Harbiye Gelen nr: 351604, F: 2.

163 Rus mültecileri İstanbul'un eğlence hayatına ve fuhuş sektörüne de el atmuşlar, bu durum başkentte çeşitli bunahlımlara da sebebiyet vermiştir. Bilgi için bk., Jack Deleon, Aynı eser, s. 21-22; Stefanos Yerasimos, İstanbul 1914-1923, İstanbul 1996, s. 204-205. Bilge Criss, Aynı eser, s. 118.

164 BOA., BEO., Harbiye Gelen, nr: 351604.

1920 Martından itibaren İngilizlerin General d'Esperey'den şikayetleri Fransız hükûmeti tarafından görevine son verilerek yerine 5 Nisanda General Nayral de Bourgon'un atanmasına sebep oldu. General Milne de aynı zamanda İngiliz Karadeniz Ordusu Komutanlığına atanan General Harington ile değiştirildi. İngiliz yöneticiler bu değişikliklerden sonra halâ basın aracılığıyla Fransızlarla İstanbul'da gayet uyum içerisinde çalıştıklarını ifade etmek gereğini hissetmekte idiler.

Müttefik yönetimi, şehir hayatının sağlık hizmetleri konusunda, elkoyma konusunda yekti sahibiydiler. Müttefikler tarafından mülklere el konması, psikolojik baskının bir başka boyutu olduğu gibi, aynı zamanda çıkar meselesiydi. Ekim 1921'e kadar müttefik asker grupları kendi çıkarlarına göre elkoyma işlemini yürüttüler. Bazen elkoymada İngiliz ve Fransızlar arasında sürtüşmeler oluyordu. 18 Kasım 1921'de müttefikler arası elkoyma bürosu bir karar almış; buna göre müttefiklerin tabiyetine girmiş birinin sahib olduğu mülk, o kişinin rızası olmaksızın el konulamayacaktı. Acil askerî ihtiyaç için elkoyma dışında bu gibi, her hangi bir kimsenin mülkünü ilişilmeyecekti. Türklerin elinde bulunan pek çok mülk bu dönemde el konulduğundan maddî manevî kayıplar son derece büyüktü. Müttefikleri endişeye sevk eden bir diğer konuda Rus sığınmacılar tarafından İstanbul'da bolşeviklik propagandası yapıldığı yolundaki fikirlerdi. Millî Mücadele liderlerinin bolşeviklerle yakın temasları bu endişelerini daha da kuvvetlendiriyordu.

İstanbul'un işgalinden sonra toplumsal kurumların pek çoğunun aktörleri değişmiş, fakat kuva-yı milliyenin davasına hizmet eden sistemler olduğu gibi kalmıştır. Teşkilat-ı Mahsusanın bünyesinden çıkan pek çok gizli örgüt (Karakol Cemiyeti, M.M.Grubu, Felah, Kaçakçılık Örgütü vs.), İstanbul'u faaliyet sahası olarak belirlemişlerdi. Bu cemiyetlere İstanbul halkının işçisi, memuru, hamalı, takacısı, motorcusu, karısı, kızı, erkeği, yaşlısı ile elinden gelen yardımı yaptığı anlaşılmaktadır. Bu örgütlenme öyle gizli yapılmıştır ki, İngilizlerin bir kaç defa şüphesini çekmesine rağmen, hiç bir zaman yakayı ele vermedikleri dikkati çekmektedir. Bu cemiyetler genellikle Türk ve müslümanların yoğun olarak buldukları mahallelerde örgütlenmişlerdi. Bu grupların işgal dönemi İstanbul'da

pek çok cephanelikten silah kaçırdıkları belgelerle sabittir. Kaçırılan silahlar kuva-yı milliyeye aktarılmakta idi. Ankara hükûmetinin kuruluşundan sonra İtilaf mümessillerinin İstanbul'daki baskıları önde gelen memurların Anadolu'ya iltica etmesine sebep oluyordu. Bu iltica sırasında pek çok subay ve askerî öğrencinin bulunduğu da bilinmektedir.¹⁶⁵

İstanbul'daki depo ve cephaneliklerden silah kaçırılması İngiliz ve Fransızların denetimlerinin artmasına sebep olmuştur. Nitekim, İstanbul'un işgalini takip eden dönemde İngilizler İstanbul'daki depolara zaman zaman müdahale ederek zorla silah almaya başlamışlardı.¹⁶⁶ İngilizlerin cephanelik baskınları yanında Fransızların da geri durmadıkları görülmekte idi. Fransızlar, Ankara hesabına çalışan Teşkilat-ı Mahsusa lideri Süvari Albay Hüsamet'in (Ertürk) Bey'in İstanbul'dan silah kaçırma teşebbüslerini karşı gerekli tedbirlere başvurmakta idiler.¹⁶⁷ Hatta bu silahların Türklerin eline geçmemesi için zaman zaman cephanelik ve depolarda İtilaf güçlerince çeşitli patlamalar gerçekleştirildiği bilinmekte idi. Öte yandan İngilizler ise, İstanbul'daki depolarda bulunan Rus yapımı silahların Anadolu'ya kaçırılmasına yönelik bilgiler alınca hemen harekete geçerek bu silahlara el koymaya başlamışlardır.¹⁶⁸

İtilaf İşgal Kuvvetleri komutanlığının İstanbul'daki etkinliğini ortadan kaldırmak veya sekteye uğratmak amacıyla kim zaman Kuva-yı Milliye grupları tarafından bir takım girişimlerde de bulunulmuştur. İşgal Kuvvetleri Başkomutanı General Harington, Harbiye Nezaretine gönderdiği Eylül 1337 (1921) tarihli bir ultimatonda kendilerini devirmek amacıyla faaliyette bulunan bir teşekkül oluşturulduğundan bahsederek, bunların derhal yakalanarak kendilerine teslimini istiyordu. General Harington muhtırada, bahse konu cemiyetin, İstanbul'da bir ihtilal çıkarmayı amaçladığını belirterek, İşgal kuvvetleri denetimi altında bulunan silah ve

165 Bilgi için bk., Zekeriya Türkmen, **Kuleli Kaynaklı Şehitlerimiz**, İstanbul 1993.

166 **BOA. BEO.**, Harbiye Giden nr: 346572, 16 Mart 1336.

167 **Gnkur. ATASE Arşivi** 1/58, Kls: 461, Ds: 69, F: 1-4.

168 **BOA., BEO.**, Harbiye Gelen nr: 341160.

cephaneyi kaçırmak istediklerini, İtilaf Devletleri askerleri arasında bozgunculuk çıkardıklarını, önde gelen İtilaf Devletleri komutanlarını öldürmek istediklerini ifade ederek, örgüt üyelerinin isim ve künyelerinin kendinde saklı olduğunu belirterek Osmanlı Genelkurmayından bu konuda tedbir almasını istemekte idi.¹⁶⁹ Ayrıca örgüt üyelerinin Ankara menfaatine çalıştıkları, bu maksatla silah ve cephaneyi ele geçirmek istediklerini de ifade etmekte idi.¹⁷⁰ Gerçi General Harington, Osmanlı Genelkurmayına ne kadar baskı yapsa da bu örgütün tespit edilmesi ve yakalanması pek mümkün değildir. Ankara'da kurulmuş olan TBMM hükûmeti merkezli olarak teşkil edilen ve İstanbul'da faaliyet gösteren gizli grupların üyeleri arasında İstanbul'un her kesim halkından kişiler bulunmaktadır.¹⁷¹ Bundan dolayı İtilâf İşgal Orduları Başkomutanlığının bu örgütü çökertmesi şimdilik mümkün görünmemektedir.

Mütareke döneminde İstanbul, iase sıkıntısı da çekmiştir. Başkente fiatlar artmış; halkın alım gücü günden güne azalmış; bu da beraberinde sağlık problemlerini getirmiştir. Özellikle 1914'den 1920'ye uzanan süreçte temel ihtiyaç malzemelerinin fiyatları % 1.350 oranında artmış; buna karşılık memur maaşları ise ancak % 50 nispetinde artırılmıştır.¹⁷² Bu da insanların satın alma gücünü büyük ölçüde etkilemiştir. İstanbul'da yakıt sıkıntısı yanında, diğer temel ihtiyaçları temin etmek de günden güne güçleşmiştir. Ayrıca şehrin nüfusu göçler nedeniyle devamlı artması (Vrangel ordusu, İşgal bölgelerinden gelenler ve Kuva-yı Milliye baskısından dolayı gelenler), fiyat hareketlerine büyük ölçüde etki etmekte idi. Anadolu'dan İstanbul'a getirilen buğday ise zaman zaman Sirkeci üzerinden trenle Rumeli'ye oradan da dışarı ihraç edilmekte veya Trakya'daki işgal kuvvetleri tarafından el konulmakta idi. Bu konuda da sık sık şikayetler olmakta idi. İtilaf Kontrol Subaylarının bu konudaki gevşek tutumları

169 BOA. BEO., Harbiye Gelen nr: 351882.

170 BOA., BEO., Harbiye Gelen nr: 351882.

171 Bu gizli gruplar hakkında bilgi için bk., Mesut Aydın, *Milli Mücadele Döneminde TBMM Hükümeti Tarafından İstanbul'da Kurulan Gizli Gruplar ve Faaliyetleri*, İstanbul 1992.

zahirenin başkentten diğer yerlere kaçırılmasında etkili olmakta idi. Dahiliye Nezareti kaçakçılığın engellenmesi amacıyla İtilâf Devletleri mümes-silleri nezdinde girişimlerde bulunmuş, fakat bu yol yine de engelleneme-miştir. 1-16 Kanun-ı sani (Ocak 1920)) 1336 tarihleri arasında Sirkeçiden yaklaşık 280-300 ton civarında zahire Rumeli demiryolu üzerinden Trak-ya'daki İtilâf kuvvetlerine veya yurt dışına kaçırılmıştır.¹⁷³

Anadolu'dan getirilen hububat ve diğer yiyecek maddeleri ulaşım güçlüklerinden dolayı pahalıya mal olurken, dışarıdan ithal edilenler daha ucuza getirilmekte idi. Bu da Osmanlı başkentine yönelik ithalatın artma-sına sebep oldu. Müttefikler bu ticaretten dolayı büyük kârlar elde etti-ler.¹⁷⁴ Aslında İstanbul halkı Mütareke döneminde her alanda büyük bir ferahlık sağlanacağını sıkıntıların azalacağını ümit ederken, bu beklenti olmamış; ancak dış ülkelerden ihtiyaç malzemelerinin getirilmesiyle bir-likte kısmi bir rahatlama dönemi başlamıştır.¹⁷⁵ İstanbul hükûmeti Ana-dolu'daki temel ihtiyaç malzemelerinin başka bölgelere sevki için Ameri-kan Yakınoğu Yardım Heyetlerine yetki vererek bir ölçüde de olsa ken-di yükünü hafifletmek istemiştir.¹⁷⁶ Yardım heyetlerine ayrıca dışarıdan ithal yapmaları konusunda da yetki verilerek gümrük muafiyeti tanınmış-tır.¹⁷⁷ Anadolu'da yabancı heyetler marifetiyle bu yardımların toplanma-sı halkın hoşuna gitmemiş ve İstanbul'un acil ihtiyacı olan hububat vs.nin başkente gönderilmesi geciktirilmiş; bir süre sonra da Kuva-yı milliye ta-rafından aşar anbarlarına el konarak hububatın İstanbul'a gönderilmesi yolu tamamen kapatılmaya çalışılmıştır. Başkent Şehremaneti ise aldığı

172 Vedat Eldem, *Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğunun Ekono-misi*, Ankara 1994, s. 131. Ayrıca bk., Stefanos Yerasimos, *Aynı eser*, s. 84-85.

173 BOA. BEO., Dahiliye Giden nr: 345881.

174 Bilgi için bk., Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985*, Gerçek yay., Ba-sım yeri belli değil, 1993, s. 19-24.

175 Mehmet Temel, *Aynı eser*, s. 34-35.

176 Kurtuluş Savaşında Amerikan Yakınoğu Yardım Heyetlerinin faaliyetleri hakkında bilgi için bk., Metin Ayışığı, *Kurtuluş Savaşında Türkiye'ye Gelen Amerikan Heyetleri*, Basılmamış Doçentlik Takdim Tezi, Balıkesir 1995, s. 63 vdd.

177 Metin Ayışığı, *Aynı tez*, s. 78.

tedbirlerle ekmek başta olmak üzere yiyecek maddesi satan yerlere denetim getirmiş; devamlı kontrollerle halkın sağlığının korunması yolunda elinden gelen gayreti göstermiştir.¹⁷⁸ Özellikle fırınlarda sağlıklı ekmek çıkarılması konusunda esnafla yapılan görüşmelerden sonra bazı kararlar alınmış ve bunlar 1920 yılı Ocak ayından itibaren uygulamaya konulmuştur.¹⁷⁹

İstanbul'un tarihten bu döneme uzanan süreçte en büyük sıkıntılarından biri de yangınlardır. Tarihte İstanbul yangınları Bizans döneminden Osmanlı dönemine uzanan süreçte hep ön planda olmuştur. Yangınlarda binlerce kişi evsiz, aç ve açıkta kalmış; maddî-manevî kayıplara uğramıştır. Daha sağlıklı olması ve bir yerde de hayatın faniliği anlayışından hareketle ahşaptan inşa edilen evler yangına karşı dayanıksız olduklarından İstanbul yangınları bazen şehrin bir semtini veya semtlerini küle döndürmüştür.¹⁸⁰ 1918 yılı yaz mevsiminde Fatih-Cibali-Altımermer'de çıkan yangında 7.500'ü ev olmak üzere toplam 11.000 bina yanmıştır.¹⁸¹ İstanbul'daki hükümetler başkentteki yangınlara karşı bir takım tedbirler alma yoluna gitmişler ve 26 Ekim 1919'da Ali Rıza Paşa kabinesi döneminde alınan bir kararla itfaiye teşkilatına verilmek üzere "*Harik ve İtfaiye İane Akçası*" adıyla bir tür vergi alınmasını hükme bağlamıştır.¹⁸² Yangınlarda ne türlü önlemler alınacağı da ayrıca belirtilmiştir. Hükümet tarafından alınan bir kararla İstanbul'da Harikzedegân Komisyonu adıyla bir birim kurulmuştur. Bu komisyon yangında hasara uğrayan mahalle, ev ve kişi-

178 BOA., MVM., nr: 213, karar nr: 75; BOA., BEO., Harbiye Giden nr: 340987; ayrıca bk., *Düştur*, II. Tertip, c. 10, İstanbul 1928, s. 536;

179 BOA. DH. İUM., Ds: E-58, nr: 16.

180 İstanbul'a gelen yabancı seyyahlar ve Osmanlı Devleti hizmetine giren şahısların yazdıkları hatıra türü eserler incelendiğinde bu durum uzun uzadıya anlatılır. II. Mahmut döneminde İstanbul'a gelen Prusyalı General Helmut Von Moltke, İstanbul'daki evlerin hep tahtadan yapıldığını, hatta padişahın oturduğu yerin de tahtadan inşa edildiğini belirtir. Yine evlerin sık bir şekilde inşa edilmesi yangınların kısa sürede geniş bir alana yayılmasına sebep olduğunu anlatır. Bk., Helmut Von Moltke, *Moltke'nin Türkiye Mektupları*, (Çev. Hayrullah Örs), İstanbul 1969, s. 77-78.

181 Tarık Özsvacı, *Cumhuriyet Devrinde İtfaiye*, İstanbul 1973, s. 68-69.

182 BOA., MVM., nr: 217, karar nr: 493, 26 Ekim 1919.

leri tespit edip ne tür yardımlarda bulunulabileceğini tespit etmekle görevlendirilmiştir.¹⁸³ İstanbul'da yangınlar daha sonra da zaman zaman çıkmış; itfaiye teşkilatının aldığı önlemlerle yangın vakalarının zararları nispeten azaltılmıştır.

Sonuç

Tarih boyunca çeşitli medeniyetlere merkez olmuş İstanbul, Türkler tarafından fethedildikten sonra, bulunduğu stratejik konumu dikkate alınarak başkent yapılmış; kısa sürede önemli bir yönetim ve kültür merkezi haline getirilmiştir.

Şark Meselesi'nin çözümlenmesinde düğüm noktası olarak kabul edilen İstanbul şehri, Büyük devletlerin tamamın cazibe merkezinde olduğundan paylaşılabilen bir kent olmuştur. 30 Ekim 1918 tarihinde Osmanlı Devleti'nin imzaladığı Mondros Ateşkes Antlaşması, İstanbul'un işgaline uzanan süreci başlatmıştır. Müttefiklerin paylaşmadıkları bu şehri birlikte işgal etme planları 13 Kasım 1918 tarihinde yürürlüğe konulmuş; İstanbul önlerine gelen İtilaf Devletleri donanması 465 yıllık Osmanlı başkentini askerî bir işgal ve abluka altına almıştır.

1918 yılı Kasım ayında İstanbul şehrinin genel havası ve görüntüsü, bir yerde Osmanlı memleketlerindeki durumu da yansıtmaktadır. 1914'de başlayan ve dört yıl süren çileli harp yılları memleketi ve dolayısıyla İstanbul'u perişan etmiştir. Harbe katılan ve yenilginin acısıyla boynu bükük bir şekilde cepheden dönenler, geldikleri şehir, kasaba ve köylerindeki semt ve evlerinde açlık, perişanlık, hastalık, işsizlik ve bunların etkisi altında çaresizlik içerisinde bütün o eski geleneklerinin çözüldüğünü görmüşlerdir. Bir başka ifade ile gözü yaşlı analar, kederli babalar, cephede kaybettikleri çocuklarının acısıyla çökmüşler; onların yadigarı olan torunlarıyla kendilerini avutmaya çalışmışlardır. İşte böyle bir ruh halinin ya-

¹⁸³ BOA, DH. KMS., Ds: 51-1, nr: 9. Bu komisyonun çalışmalarına dayanarak 1918'deki Fatih yangını hakkında alınan tedbirler hakkında bilgi için bk., Mehmet Temel, Aynı eser, s. 166-167.

şandığı Anadolu şehirlerinde ve başkent İstanbul'da gerçekleşen işgal olayları ise kocaman bir haysiyet yarası gibi kitleleri derinden yaralamıştır. Hele başkent İstanbul, bu haysiyet yarasının irinleşen pıhtılarıyla devasız bir illete yakalanmış gibidir. Başkent sokaklarında lime lime elbiseleri ile aç ve sefil bir şekilde dolaşan terhis edilmiş subay ve askerler, savaş malulü gazi ve yaralılar, işsiz, güçsüz ne yapacağını, nereye göndereceğini bilemeyen, birlikleri lağvedilmiş bulunan zabitan ve erat sokakları ve resmi daireleri tıklım tıklım doldurmaktadır. 1918 yılı Kasım ayından itibaren Osmanlı başkentinde esen hava, sadece hüsrana, hayal kırıklığı ve ümitsizliktir.

Birinci Dünya Savaşı sonrası memleketin ve özellikle de İstanbul'un düştüğü bu elim manzara karşısında duyarlı davranan kimi şair ve yazarlar yapılan mitinglerdeki konuşmalarında, gazetelere yazdıkları makalelerinde bu durumu dile getirmişler; ümitsizlik içerisinde dahi ümit ışığını aramışlardır.¹⁸⁴

Kıscacası İstanbul, savaşın ve işgalin getirdiği zorlukları, bütün kurumlarında ve halkın psikolojisinde her bakımdan hissetti. İnsanlar işgal yanında yangın, hastalık, yiyecek sıkıntısı ve açlığa göğüs gererek ya-

184 Milli Şairimiz Mehmet Emin Yurdakul (1867-1944), 23 Mayıs 1919 tarihinde gerçekleştirilen Birinci Sultan Ahmet Mitingi'ne işgal dönemini şöyle tasvir etmektedir: "Kardeşler! Keşke asırların geceleri ve dünyaların mezarları gözlerime dolarak bir kör olsaydım. Sakak sokak dileneydim de, milletimin kulağını parçalayan bu felaket seslerini iştimese idim, bu karanlık günleri görmeseydim..." Şair konuşmasında devamla "...Şerefli bir tarihe ve medeniyete, sağlam bir fazilet ve ahlaka, zengin şiir ve edebiyata, dinî ve millî an'anelerine, ırkî ve vatanî hatıralarına sahip olan bir milletin mahvolduğunu tarih göstermiyor. Altın tahtları, granit kaleleri yakıp yıkan fatihlerin kılıçları her zaman millî ruhların önünde aciz kalmışlardır." Mehmet Emin Yurdakul konuşmasının sonunda ümitli olduğunu da şöyle dile getirmiştir: "...Bilelim ki, gökler fırtınasız, baharlar hazansız olmadığı gibi hiçbir vakit insanlar da dertsiz kalmamışlar. İztirap insanlığın kederidir. Mağlubiyet her milletin hayatında mukadderatın eleminden i çtiği bir zehirdir. Lakin fırtınalardan sonra parlak güneşler, hazanlardan sonra şu güzel çiçekler görüldüğü gibi, dertlerden sonra da saadet günleri gelir. Eğer biz felaketten, mağlubiyetten ders almayı bilirsek şüphe yokki, bizim içtiğimiz zehir bir ilaç olacaktır..." Bk., Zekeriya Türkmen, *Belgelerle Yunan Meza-limi*, s. 135-137.

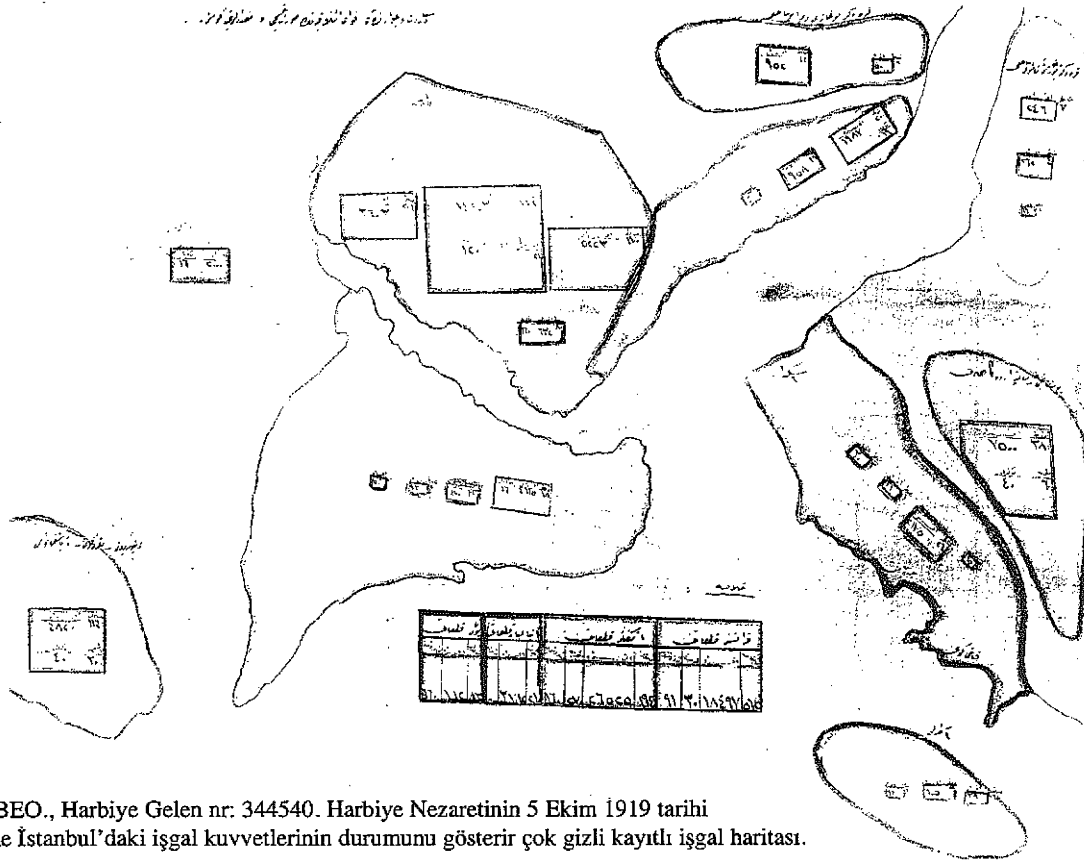
şamaya gayret ettiler. Osmanlı Devleti'nin son padişahı Vahidettin ise sarayında halktan uzak bir şekilde yaşadı, iktidara getirdiği eniştesi Damat Ferit'in telkinleriyle işgal olayları bir yana- İngilizlerin himayesinde halifelik ve saltanat haklarını elde tutmayı yeterli gördü. Halkın sıkıntılarını görmezden geldiği gibi, işgallere tepki olarak başlatılan Milli Mücadele hareketini de kendi saltanat haklarına bir başkaldırı hareketi olarak yorumlayıp karşı tedbirler almaya çalıştı. Kimi zaman İngilizlerin desteği ile kuva-yı milliye hareketini bastırabileceğini düşündü; bu amaçla ordular hazırlanmasını istedi.

Mütareke ile birlikte Türk Milleti büyük bir çıkmaza girdi. Çekilen bunca sıkıntı ve bunalımlara rağmen, Türk milleti Mustafa Kemal Paşa önderliğinde kuva-yı milliye hareketi etrafında kenetlenerek, Anadolu'da işgalcilere karşı tek bir cephe oluşturarak oldukça başarılı bir mücadele verdi ve zafere ulaştı. Türk ordusunun 26 Ağustos 1922'de başlattığı ve 30 Ağustos'da kesin Türk zaferiyle sonuçlanan takip hareketi, Yunan kuvvetlerinin kısa sürede Batı Anadolu'dan çıkarılmasına sebep oldu. Yunanlıların ciddi kayıplar vermiş olmalarına rağmen, Atina'da bulunan İngiliz delegesi Sir Francis Oswald Lindley, Londra'ya yazdığı yazıda: "*Hatırda tutulması gereken nokta şudur: Yunanlılar bizden yardım görmezse yenilir ve saf dışı kalır. Bu noktada Türklerle savaşmak için bulabileceğimiz en ucuz ordunun Yunan ordusu olduğuna inanıyorum.*" diyordu. Fakat Yunanlılar; Anadolu'da Türklere karşı sürdürdükleri savaşı kaybetmişti. Bu durum İngilizlerin planlarını da değiştirmelerine sebep oldu. İngiliz Yüksek Komiserliği, Müttefik orduları ile birlikte 13 Kasım 1918'de İstanbul'a gelen Yunanlıları şehirden çıkarmaya karar vermiştir. Bu durum neredeyse İngiliz, Fransız- Yunan çatışmasına sebep olacak bir gerginliği de beraberinde getirmiştir.

Lozan Barışının imzalanmasından sonra 2 Ekim 1923 tarihinde İşgal kuvvetleri Dolmabahçe meydanında Türk bayrağını selamladıktan sonra gemilerine binip, İstanbul'u terk ettiler. Böylece İstanbul'un 13 Kasım 1918'de başlayan işgal devri sona ermiş oldu. 6 Ekim 1923'te TBMM hükümeti ordusu İstanbul'a girdi.

Mudanya Mütarekesinin ardından Büyük Millet Meclisi adına Doğu Trakya'yı devr almakla görevlendirilen Refet Paşa 19 Ekim 1922 tarihinde İstanbul'a girdi. Türk ordusu halkın coşkunu sevinç gösterileri ile karşılandı. Refet Paşa 10 gün sonra Padişah Vahidettin ile görüşerek, İstanbul hükûmetinin artık bir manasının kalmadığını, bunun derhal lağv edilmesini ve İtilaf Devletleri ile devam ettirilen münasebetlerin hemen kesilmesi gerektiğini bildirdi. Zaten 1 Kasım 1922'de TBMM saltanatı ilga ettiğini ilan etti. Bu arada İstanbul'un idaresi de yavaş yavaş millî hükûmetin kontrolüne geçmeye başladı.

İstanbul halkı, idarecilerin aymazlığına rağmen, savaşın ve işgalin getirdiği zorluklara ve bütün sıkıntılara göğüs gerdi. İnsanlar evsizliğe, işsizliğe ve yiyecek kıtlığına katıldılar. Sonuçta Kuva-yı milliyecilerin zafiri, çekilen acının psikolojik boyutlarını hafifletti. İstanbul Belediyesi Mustafa Kemal Paşa'ya onursal hemşehrilik payesi verdi ve O'nun Şişli'de yaşadığı evin üzerinde bulunduğu caddeye "*Halâskâr Gazi Caddesi*" adını verdi; böylece Büyük Kurtarıcıya olan şükranını ifade etmiş oldu.

BOA., BEO., Harbiye Gelen nr: 344540. Harbiye Nezaretinin 5 Ekim 1919 tarihi itibariyle İstanbul'daki işgal kuvvetlerinin durumunu gösterir çok gizli kayıtlı işgal haritası.